

Skurpski, Hieronim

Muzeum Mazurskie w Olsztynie w latach 1945-1958

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 557-585

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HIERONIM SKURPSKI

MUZEUM MAZURSKIE W OLSZTYNIE W LATACH 1945—1958

Zamek w Olsztynie przeznaczono na siedzibę okręgowej placówki muzealnej od chwili rozpoczęcia działalności pierwszej ekipy administracyjnej Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski (przybyłej w dniu 29 marca 1945 r. pod kierownictwem pułk. Jakuba Prawina i jego zastępcy, Jerzego Burskiego). Gmach zabezpieczono od dalszej dewastacji przez powołanie ochronnych posterunków Milicji Obywatelskiej. Budowla zabytkowa, sięgająca połowy XIV wieku, nie odniosła uszkodzeń, oprócz niewielkiej wyrwy, dokonanej przez pocisk artyleryjski w północnym narożniku (od strony Łyny), którą wkrótce zamurowano.

Ostatni okres wojny oraz tak zwany szaber spustoszyły wnętrza gmachu, a zwłaszcza całą część mieszkalnej, zajmowanej niegdyś przez prezydenta rejencji olsztyńskiej (skrzydło wschodnie). Wszystkie kondygnacje skrzydła południowego oraz pomieszczenia niskiego parteru skrzydła północnego (poniżej sal gotyckich) posiadały wyraźne ślady wojny. Sale ogołocone zostały z wielu mebli (stoły, krzesła, fotele) oraz z drobiazgów rzemiosła artystycznego (kilimy, porcelana); również w części gospodarczej zauważono brak odpowiedniego wyposażenia oraz urządzeń. Wiele okien nie posiadało szyb, a drzwi nosiły ślady wiamań, brak było w nich szpros, niektóre miały wytupane zamki. Dziedziniec oraz część parterowa od strony północnej pełne były siana i zanieczyszczeń.

1. STAN ZBIORÓW W KWIECNIU 1945 ROKU

Protokół, komisyjnie spisany 27 kwietnia 1945 r. przez Pawła Sowę, Jana Stańkowskiego i Hieronima Skurpskiego, ujął stan wnętrza gmachu zamku oraz usiłował określić przypuszczalne straty dawnego *Heimatmuseum*. Muzeum to zajmowało dwie kondygnacje w skrzydle południowym, wraz z kaplicą zamkową Św. Anny oraz przetrzeźnię podstrychową w skrzydle północnym. Pewną wskazówką w zakresie orientacji zbiorów okresu niemieckiego posłużyć mogła jedynie kopia inwentarzowa. Zawierała ona sumaryczny spis mebli oraz innych przedmiotów, stanowiących własność *Vereinigung für Heimatkunde im Regierungsbezirk Allenstein*. Posiadała niecałe 4 strony maszynopisu i była opatrzona pieczęcią wymionego stowarzyszenia. Ten wyraźnie statystyczny (bez daty) dokument inwentarzowy — zapewne wykonany w celach administracyjnych — oraz rozrzucone metryki i etykietaż stanowiły jedyne wskazówki, mogące posłużyć przy rekonstrukcji zasobów okresu niemieckiego, a jednocześnie odtworzyć ich straty. Część ekspozycyjna nie wykazywała poważniejszych śladów dewastacji. Niestety, nie znaleziono żadnego z czterech ludowych dywanów mazurskich, unikalnych, znajdujących się w zamku i reprodukowanych w publikacji Konrada Hahma¹, pomimo wyraźnych śladów istnienia (etykietaż, jas-

¹ K. H a h m, *Ostpreussische Bauernteppiche*, Jena 1937, tabl. 8 i 33 (w zbiorach *Heimatmuseum*) i 16, 21 (w zbiorach prezesa rejencji olsztyńskiej).

ne kwadraty na ścianie, ślady zawieszania, klisze fotograficzne i odbitki). Salka zawierająca eksponaty odnoszące się do pierwszej wojny światowej — z której był dumny przywódca plebiscytu Max Worgitzki — została doszczętnie ogołocona. Ale ubytek ten nie stanowił dla nauki specjalnego uszczerbku. Natomiast niewielkie pomieszczenie z eksponatami poświęconymi plebiscytowi ocalało zapewne w całości. Materiał ten w liczbie 127 pozycji — zgodnie z zarządzeniem Pełnomocnika Rządu RP — został przekazany 11 listopada 1945 r. świeżo założonemu Instytutowi Mazurskiemu w Olsztynie. Były to roczniki prasy lokalnej z okresu plebiscytu, broszurki propagandowe itp., dziś wzbogacając bibliotekę Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego. Materiały te eksponowano na specjalnej wystawie otwartej 16 grudnia 1945 r., a zorganizowanej przez Instytut Mazurski we własnym lokalu, mieszczącym się wówczas przy ul. Kętrzyńskiego.

W Dziale Archeologicznym spostrzeżeno braki dotyczyły drobnych zabytków z brązu, bursztynu oraz monet. Dział Przyrodniczy, znajdujący się w tym samym pomieszczeniu skrzydła południowego w trzeciej kondygnacji, nie wykazywał większych zniszczeń poza rozbitymi szklami gablotek oraz przemieszczeniami okazów. Spostrzeżeno braki, które zauważono później także w innych muzeach regionalnych miast powiatowych, okazały się w Olsztynie nadzwyczaj niskie, choć pierwotnie szacowano je daleko poważniej.

Część muzealna w północnym skrzydle zamku (pomieszczenia podstrychowce) zawierała materiały etnograficzne regionu Mazur i Warmii. Posiadała ona urządzone wnętrza 2 izb: warmińskiej i mazurskiej z typowym wyposażeniem w sprzęt i ceramikę. Eksponowano tam ponadto liczne obiekty odnoszące się do kultury materialnej wspomnianych regionów oraz przedmioty ukazujące działalność olsztyńskich cechów. Z obiektów cechowych — sądząc po pustych gablotkach (dyplomy, wyroby huty szkła w Jelguniu w pow. olsztyńskim) — nic nie pozostało.

Bardziej szczegółowego opisu poniesionych strat na skutek wojny nie można otworzyć ze względu na to, że nie zdołano odnaleźć dokładnych ksiąg inwentaryzacyjnych².

2. DZIAŁALNOŚĆ ZABEZPIECZAJĄCA DO ROKU 1947

Usuwanie śladów wojny w zamku olsztyńskim trwały długie miesiące. Obok stolarzy, ślusarzy i szklarzy, do celów porządkowych zatrudniano w sposób nieregularny — po kilka lub kilkanaście osób, opłacanych z funduszków Urzędu Pełnomocnika Rządu RP. Prace zakończono zasadniczo w ciągu najbliższych miesięcy, dzięki czemu w lipcu 1945 r. w salach gotyckich zamku olsztyńskiego odbył się uroczysty bankiet z okazji rocznicy bitwy grunwaldzkiej, w którym wzięli udział dostojnicy państwowi (m.in. Bolesław Bierut).

Ówczesny trzyosobowy zespół pracowników muzealnych³ podlegał organizacyjnie i personalnie Wojewódzkiemu Wydziałowi Kultury i Sztuki. Zespół ten bezwzględnie przystąpił do zabezpieczania zabytków w Olsztynie i w całym okręgu. Zabezpieczono więc księgozbiory oraz wszelkie mienie zabytkowe, ponadto zorganizowano biuro Wydziału. W okresie tym m.in. uratowano resztki biblioteki muzycznej (*Städtische Musik-Bibliothek*), odnalezioną w zrujnowanym dziś nieistniejącym bloku przy Al. Zwycięstwa. Ocalały księgozbiór przewieziono do zamku w czerwcu 1945 r. i przekazano go tworzącej się wówczas Szkole Muzycznej, organizowanej

² W publikacji wydanej w NRF dotyczącej Olsztyna (A. Funk, *Geschichte der Stadt Allenstein*, Leer 1955, ss. 309—312) poświęcono osobny rozdział olsztyńskiemu *Heimattmuseum* i zarejestrowano stan ilościowy inwentarza. Z przeglądu tego widać braki, które pokrywają się z moimi przypuszczeniami, dokonany na podstawie etykietażu (nieomal całkowity ubytek obiektów poświęconych cechom jak: pieczęcie, dokumenty); częściowe braki w Dziale Etnograficznym (m.in. stroje warmińskie, wyroby huty szkła w Jelguniu, ludowe dywany mazurskie); absolutny brak obiektów z okresu pierwszej wojny światowej oraz niektórych w Dziale Archeologicznym. Potwierdza to wyluszczoną powyżej opinię, że ubytki *Heimattmuseum* nie są duże.

³ Hieronim Skurpski (23 III 1945 — 31 XI 1964); Cecylia Vetulani (1 V 1945 — 31 XII 1952); Władysław Margiewicz (1 VII 1945 — zm. 23 IX 1953).

przez Mirosława Dąbrowskiego, późniejszego wieloletniego dyrektora tej placówki. Zajęto się intensywnie zabezpieczaniem oraz selekcją innych księgozbiorów, ocalałych z pożogi wojennej zwłaszcza w domach prywatnych. Czynnici te wymagały wiele czasu z uwagi na ówczesne trudne warunki oraz powszechny brak ludzi. Dotarto między innymi do biblioteki w budynku Haricza, poniżej zamku; także do pozostałości po spalonej bibliotece miejskiej w Starym Ratuszu. Zabezpieczono także interesujący zbiór ludowej ceramiki szeklerskiej, składający się z 21 egzemplarzy; niektóre z nich pochodziły z końca XVIII wieku. Była to prawdopodobnie kolekcja prywatna adwokata Suckowa, odnaleziono ją bowiem w jego mieszkaniu (dziś ul. 1 Maja 2). W 1951 r. zbiór ten został przekazany do Muzeum Kultur Ludowych w Miocinach — centralnej placówki gromadzącej obiekty z zakresu etnografii ludów europejskich. Księgozbiór adwokata przejął Instytut Mazurski. Niestety nie ocalały archiwa, materiały i biblioteki osób, związanych jak najściślej z działalnością *Heimatmuseum* w Olsztynie (dr Leonharda Fromma oraz dr. Heinricha Grossa), uległy one spaleniom, powodując tym samym nieodżałowaną lukę w źródłach do badań regionalnych.

Latem 1945 r. nawiązano został kontakt z mgr. Jerzym Antoniewiczem, działającym z ramienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, który jako wolontariusz (formalnie od 1948 r.) objął opiekę nad zbiorami archeologicznymi Muzeum w Olsztynie, wykazując żarliwy stosunek do zagadnień regionu Mazur i Warmii. Ocalił on szczytki inwentarza zabytkowego Działu Archeologicznego z dawnego *Prussia-Museum* w Królewcu, ewakuowanego do Czernik pod Kętrzynem. Wraz z zabytkami zdołano uratować niewielką liczbę kart katalogowych, nikiel szczytki archiwum i biblioteki tegoż Muzeum. Przejęte pozycje zasilily zasoby tworzącej się biblioteki naukowej Muzeum w Olsztynie, co łącznie z pozycjami zabezpieczonymi na miejscu oraz w mieście, stanowiło zrąb własnego księgozbioru.

Jerzy Antoniewicz rozłożył troskliwą opiekę również nad działami archeologicznymi pomieściłymi muzeów na obszarze całego okręgu mazurskiego, jak wówczas określano późniejsze województwo olsztyńskie. W ten sposób uratowane zostały, chociaż częściowo, zabytki z *Heimatmuseum* w Giżycku (szczytki Działu Archeologicznego i Etnograficznego).

Penetrację obszaru województwa olsztyńskiego, a zwłaszcza opustoszałych i pozostających bez opieki muzeów i pałaców, do lipca 1945 r. wyłączenie przeprowadzał zespół ówczesnego Wydziału Kultury i Sztuki Pełnomocnika Rządu RP (inż. Jan Grabowski — naczelnik, mgr Kazimierz Reczyński, Mirosław Dąbrowski, Edward Czerwiński i Irena Borkowska). Wymienieni przybyli do Olsztyna 13 maja 1945 r. Dokonano wówczas zwózki obiektów z Lidzbarka Warmińskiego (18 pozycji, m.in. późnogotyckie rzeźby, skrzydła ołtarza Św. Jodoka z Sątop z 1515 r., kilka pozycji malarstwa oraz kilkanaście klisz fotograficznych z tamtejszego *Schlossbauamt*). Ponadto we wspomnianym okresie przejęto następujące obiekty: 4 pozycje malarstwa oraz ewakuowaną oprawę organów z Miłomłyna, 14 pozycji malarstwa, w tym przeważnie portrety dworskie z Markowa w powiecie morąskim, 32 pozycje malarstwa z Kwitaj w powiecie pasłęckim, 32 pozycje malarstwa z Gładysz w powiecie pasłęckim, 8 pozycji malarstwa z Ponarzyn w powiecie morąskim, 2 pozycje z Sorkwii w powiecie mrągowskim, kilka pozycji z Olsztynka, i z Dobrego Miasta. Obiekty znajdowały się przeważnie w opłakanym stanie i wymagały żmudnych zabiegów konserwatorskich.

Od lipca 1945 r. wyjeżdżano w teren wraz z przedstawicielami Muzeum, powiększając tym samym liczbę osób zainteresowanych ochroną mienia zabytkowego. I tak z wyjazdu do Bartoszc (lipiec 1945) uzyskano między innymi późnogotycki ołtarz skrzydłowy, stanowiący część inwentarza zdewastowanego *Heimatmuseum*. Zabezpieczono też część najcenniejszych rzeźb figuralnych oraz epitafiów w rujnowanym przez bombardowanie kościele Św. Jana. Udało się zatem uchronić od dalszego zniszczenia jedno z donioślejszych osiągnięć siedemnastowiecznej snycerki barokowej, wykonanej przez Pfaffa. Obiekty były przeważnie połupane i wymagały poważnych zabiegów konserwatorskich.

27 i 28 lipca 1945 r. zabezpieczono w Lidzbarku Warmińskim dalsze obiekty tamtejszego *Heimatmuseum*. Z przyjemnością stwierdzono, że opiekę nad nimi rozłożył ówczesna kierowniczka przedszkola Marta Sendrowska oraz referent Kultury i Sztuki F. Sienkiewiczowa, wykazujące ogromne zainteresowanie i zrozumienie

dla mienia muzealnego. Pewną część muzealiów przewieziono w 1946 r. do Olsztyna. Całkowity brak inwentarza i katalogu nie zezwolił na dokładniejsze określenie strat tego poważnego zbioru, gromadzącego zabytki z całego obszaru Warmii. Pewną wskazówką są skąpe fotografie archiwalne, notatki i reprodukcje w niemieckich pismach regionalnych. Pozwoliły one na bardzo ogólnikowe oznaczenia strat oraz określenia ich rozmiarów do blisko 90%.

W okresie tym, równoległe do omówionej trwała akcja zabezpieczania mienia zabytkowego przez referaty kultury i sztuki, istniejące przy starostwach. Tą drogą za pośrednictwem inż. Tadeusza Godlewskiego uzyskano między innymi skromne szczątki z *Heimatmuseum* w Nidzicy składające się łącznie z 8 niewielkich skrzyń. Wśród nich znajdowały się: mazurskie kafle ludowe (około 90 sztuk), szczątki inwentarza archeologicznego, nieco fotografii i rysunków. Z dawnego *Heimatmuseum* w Pasłęku uzyskano zabytki z zakresu etnografii (około 30 pozycji) oraz kilkanaście pozycji z pałaców w powiecie morąskim. Niestety, wyjazd do Reszla, dokonany przez doc. dr. Adama Chętnika, przyniósł smutną wiadomość o nieomal całkowitym zniszczeniu tamtejszych zbiorów przez nieodpowiedzialne elementy. Również w działaniach wojennych spłonął całkowicie zbiór przy gimnazjum w Ostródzie, wielokrotnie omawiany i cytowany w pracach Emila Schnippa⁴.

Zbiory w Kętrzynie zostały uchronione od dewastacji przez ówczesnego referenta Kultury i Sztuki Zofię Licharewę oraz Eugeniusza Galdziewicza, którzy uratowali ponadto część księgozbiorów kętrzyńskich, m.in. po v. Luckenbachu oraz część biblioteki królewieckiej, ewakuowanej do Karolewa pod Kętrzynem. Zabezpieczone księgozbiory — decyzją Ministerstwa Oświaty — zostały przydzielone częściowo bibliotece muzealnej oraz Instytutowi Mazurskiemu w Olsztynie (wśród nich komplet „*Altpreussische Monatsschrift*”). Naczelnik Wydziału Kultury i Sztuki inż. Jan Grabowski wraz z personelem w terenowej akcji zabezpieczającej przejął księgozbiór oraz archiwum pokapitulne w Dobrym Mieście⁵, które chwilowo złożono w zamku olsztyńskim, a następnie przekazano właścicielowi — Kurii Biskupiej w Olsztynie. Natknięto się na szczątki ewakuowanej biblioteki królewieckiej zapakowanej w skrzyniach. Wśród nich znajdowała się część recesów sejmików pruskich, starodruki, literatura piękna z XIX wieku, roczniki gazet, które postanowiono złożyć w utworzonym wówczas Instytucie Mazurskim. Recesy te obecnie znajdują się w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie.

W kwietniu 1946 r. zabezpieczono zbiory w Piszcu, które także zwieziono do Olsztyna. W sierpniu 1947 r. zwieziono z Braniewa niezwykle cenny zbiór inskrypcji klasycznych, stanowiący fragment dawnych zbiorów *Staatliche Akademie*, b. Liceum Hosianum. Należy podkreślić, że znajdowały się one pod opieką ówczesnego naczelnika Urzędu Skarbowego T. Nalewajki i organów milicji. Kolekcja ta przeleżała w klatce schodowej przyziemia Hosianum, co przyczyniło się do jej uratowania. Niestety odlewy gipsowe, należące do tej kolekcji, uległy kompletnemu zniszczeniu. Zbiór inskrypcji antycznych w sumie 133 obiekty, w październiku 1948 r. przejął Muzeum Narodowe w Warszawie i dziś stanowi fragment ekspozycji w Dziale Archeologii Śródziemnomorskiej⁶.

W tym czasie we Fromborku natknięto się na resztki zbiorów królewieckich tak zwanych *Kirchen-Museum*, tutaj ewakuowanych, z których pewną część przewieziono do Olsztyna. Są to rzeźby sakralne wycofane z kultu, pochodzące przeważnie z kościołów protestanckich południowych powiatów województwa olsztyńskiego⁷.

⁴ E. Schnippel, *Katalog der geschichtlich-völkerkundlichen Sammlung* (...) zu Osterode, Osterode 1913 (dodatek do programu gimnazjalnego). Z tą niezwykle rzadką pozycją, nieosiągalną w bibliotekach krajowych zapoznano się niedawno dzięki uprzejmości doc. dr. Władysława Chojnackiego.

⁵ Zasoby biblioteki w Dobrym Mieście omówił K. Reczyński, *Biblioteka Kolegiacka w Dobrym Mieście*, Komunikat Działu Informacji Naukowej. Instytut Mazurski, 1947, nr 4.

⁶ A. Sadurska, *Inscriptions latines et monuments funéraires Romains au Musée National de Varsovie*, Warszawa 1953.

⁷ G. Strauss, *Freiplastik bis 1450 im Gebiet des heutigen Ostpreussen westlich der Passarge*, Königsberg 1937.

Znaleziono je w pomieszczeniach przylegających do wieży kopernikowskiej, a parterowego domku rozebranego następnie przy pracach konserwatorskich, w trakcie przebudowy na wzgórzu katedralnym.

Obraz wysiłków nad ratowaniem i zabezpieczaniem mienia zabytkowego nie byłby pełny, gdyby nie wspomniano o pomocy ze strony wielu nauczycieli, osób z administracji państwowej jak starostów (Szczytno, Bartoszyce, Pisz), urzędników oraz wielu innych, którzy służyli swoimi informacjami, donosząc o spostrzeżonych zabytkach. Rejestr ich nazwisk jest bardzo obfity. Wielu z nich samodzielnie zabezpieczało obiekty i przekazywało wprost do zamku w Olsztynie (np. Leon Śmieciński przekazał w czerwcu 1947 — 1600 grafik), który spełniał wówczas również rolę wojewódzkiej składnicy muzealnej.

W dalszej kolejności zaznajomiono się z mieniem innych muzeów znajdujących się pod opieką władz administracyjnych. 15 i 16 lutego 1946 r. nastąpił wyjazd do Szczytna dla zapoznania się z tamtejszymi zbiorami. Stwierdzono, że opieka roztoczona nad nimi przez ówczesnego starostę, Waltera Późnego jest bardzo troskliwa, zespół zabytkowy zaś nie został poważnie dotknięty zniszczeniem, poza działem militariów (pochodzących z okresu pierwszej wojny światowej z walk niemiecko-rosyjskich), podobnie jak to miało miejsce z analogicznym działem w Olsztynie. Muzeum to, zgodnie z sugestią i tendencją ówczesnych władz stołecznych, dążących do swoiście pojętej centralizacji i komasacji zbiorów, zamierzano przenieść do Olsztyna. Jednakowoż zdecydowany sprzeciw lokalnych władz administracyjnych uniemożliwił realizację tego zamiaru, co okazało się korzystne dla spraw kulturalnych Szczytna, dotkliwie dotkniętego zniszczeniami wojennymi.

3. PIERWSZE KROKI PLACÓWKI MUZEALNEJ (1945—1947)

Z ocalałych a często jakże żałowanych szczątków, przy skąpym wówczas rozeznaniu zagadnień regionalnych, bez odpowiedniej literatury, w ciężkich warunkach wojennych, zorganizowano w salach parterowych zamku pierwszą ekspozycję. Mieściła się ona w 5 salach parterowych i stała się zaczątkiem nowej działalności Muzeum w Olsztynie. Otworzył ją 25 listopada 1945 r. naczelnik Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki, Jan Grabowski. Wystawa składała się ze 130 obiektów (obrazów olejnych 55, rzeźb 58, przemysł artystyczny 15). Wykonano ją przy wydatku zaledwie 1000 zł, bo jedynie takim funduszem dysponował ówczesny Wydział Kultury i Sztuki⁸. Ministerstwo Kultury i Sztuki udzieliło pierwszej subwencji dopiero w czerwcu 1946 r., co miało pozytywne następstwa i wpłynęło wybitnie na rozwój placówki. Frekwencja na wspomnianej wystawie do końca grudnia 1945 r. wyniosła 895 osób.

W ten sposób, bez towarzyszącego w podobnych wypadkach rozgłosu i reklamy, rozpoczęła swą egzystencję olsztyńska placówka muzealna. Było to zrozumiałe w ówczesnych trudnych okolicznościach, braku komunikacji, żywności, kadr, wody w mieście, gazu, częstokroć światła i ogrzewania.

9 czerwca 1946 r. otwarto Dział Sztuki Ludowej Mazur i Warmii w skrzydle południowym zamku, korzystając z licznego zjazdu dziennikarzy w Olsztynie. Na ekspozycję przeznaczono pierwsze piętro wraz z dawną kaplicą Św. Anny. Dział zawierał wnętrza 2 izb: warmińskiej i mazurskiej, ceramikę ludową wraz z kaflarstwem, fragmenty ubioru ludowego (czepki warmińskie) oraz tkactwo, budownictwo ludowe, rzemiosło metalowe. W kaplicy Św. Anny, posiadającej piękne późnogotyckie sklepienie siatkowe, umieszczono rzeźby przeważnie ludowego pochodzenia.

W połowie 1947 r. w dziale tkackim pozyskano dla pracy muzealnej zapałona zbieraczkę Teodorę Modzelewską, która rozpoczęła intensywnie gromadzić wyroby z tego zakresu. Udostępniona w 1947 r. dla zwiedzających ekspozycja liczyła łącznie ponad 200 obiektów. Koszty adaptacji sal, prace graficzne oraz stolarskie wyniosły około 45 tys. zł.

21 maja 1946 r. otwarto wystawę kopernikowską na pierwszym piętrze skrzydła

⁸ Rok pracy i osiągnięć Muzeum Mazurskiego, Wiadomości Mazurskie, 1946, nr 84 z 3 III.

południowego, w salach przeznaczonych na wystawy okresowe⁹. Organizatorem był Instytut Mazurski przy wydatnej pomocy Muzeum, które użyczyło wielu eksponatów oraz materiału fotograficznego. Wystawę otworzył uroczystie wojewoda dr Zygmunt Robel. Instytut Mazurski wydał katalog związany z tą wystawą¹⁰. Dzięki tej imprezie Olsztyn, jako jedyne miasto w odrodzonej Polsce, uroczystie uczciło 403 rocznicę śmierci Kopernika. Wystawa uwypukliła szereg mało znanych fragmentów biograficznych Astronoma (na przykład obronę grodu olsztyńskiego przed nawałą krzyżacką w latach 1520—1521). Wystawa była otwarta do 7 września 1946 r.

Obok prac związanych z powyższymi wystawami oraz organizacją Muzeum, personel ówczesny brał czynny udział w tak zwanych Godach Wiosennych, widowisku ludowym organizowanym przez Towarzystwo Teatru i Muzyki Ludowej (pod kierownictwem dr. Władysława Gębika) i udostępnionym społeczeństwu w okresie Zielonych Świąt. W ramach sekcji artystycznej urządzono wówczas z prac artystów miejscowych pierwszą wystawę współczesnej plastyki polskiej. Miała ona miejsce w Teatrze im. Stefana Jaracza w czerwcu 1946 r. Ponadto opracowano i wygłoszono kilkanaście referatów na tematy związane ze sztuką ludową Mazur i Warmii (w Olsztynie oraz w Mazurskim Uniwersytecie Ludowym w Rudziskach pod Pasymiem w powiecie szczecińskim). W okresie tym podjęto również systematyczną akcję gromadzenia materiałów do stroju ludowego i taktwa mazursko-warmińskiego. Skontaktowano się ponadto ze Związkiem Zawodowym Polskich Artystów Plastyków w Toruniu i Bydgoszczy w celu urządzenia stałych wystaw artystów pomorskich, do których zaliczali się organizacyjnie również plastycy zamieszkali w Olsztynie. Dzięki tym staraniom doszła do skutku w grudniu 1946 r. wystawa malarstwa, rzeźby i grafiki, pierwsza na tak poważną skalę (z afiszem i katalogiem). Nawiązano kontakty z innymi ośrodkami artystycznymi dla prowadzenia stałej akcji wystawienniczej. W ciągu krótkiego czasu mieszkańcy Olsztyna zobaczyli liczne prace artystów nie tylko lokalnych, ale też z różnych środowisk polskich, a nawet i zagranicznych (grafika czechosłowacka).

Akcja wystawowa stanowiła planową uzupełniającą działalność Muzeum w zakresie popularyzacji problematyki współczesnej plastyki (dzięki odstąpieniu sal pierwszego piętra dla wystaw czasowych) do chwili powstania samodzielnego Oddziału Centralnego Biura Wystaw Artystycznych w Olsztynie (maj 1958). Tym samym Muzeum spełniało różnorodną funkcję kulturalną i społeczną, przyczyniając się do wzbogacenia własnej działalności oraz stając się centrum wojewódzkiej kultury artystycznej. Położono podwaliny pod rozsądną tradycję wystawienniczą, która uczyniła z Olsztyna żywy i samodzielny ośrodek w zakresie spraw plastycznych.

W 1947 r. na zamku nie było jeszcze normalnego dopływu prądu, a oświetlenie kilku załazewie sal miało charakter prowizoryczny. Nie działało również centralne ogrzewanie, którego sieć uległa zniszczeniu na skutek silnych mrozów zimą 1945 r. Dopiero w kwietniu 1947 r. rozpoczęto remont ogrzewania, który wykonano w IV kwartale z funduszy Wojewódzkiego Wydziału Odbudowy. Dodatkową trudność spowodowało jeszcze zamarznięcie dopływu wody do zamku, na skutek silnych mrozów tej zimy.

Muzeum na swą działalność otrzymywało regularne subwencje z Ministerstwa Kultury i Sztuki, natomiast wydatki personalne pokrywał Wojewódzki Wydział Kultury i Sztuki. Ten stan trwał do 1 stycznia 1950 r., to jest do czasu upaństwowienia Muzeum.

We wrześniu 1947 r. rozważano sprawę ustalenia stanu prawnego. Wojewódzki Związek Samorządowy wystąpił z projektem statutu oraz preliminarza budżetowego. Sprawy te wielokrotnie dyskutowano, ale przejęcie Muzeum nie nastąpiło z uwagi na decyzję upaństwowienia wszystkich zbiorów muzealnych w Polsce.

Muzeum olsztyńskie przystąpiło do Związku Muzeów w Polsce już w 1946 r. i było członkiem do czasu jego rozwiązania. Przedstawiciel Muzeum brał udział w corocznych zjazdach, dzięki czemu problematyka ziemi olsztyńskiej znalazła odźwięk ogólnopolski i przysparzała temu regionowi licznych sympatyków. Zwłaszcza

⁹ E. Sukertowa-Biedrawina, *Wystawa kopernikowska w Olsztynie w 1946 r.*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1966, nr 1, ss. 172—177.

¹⁰ *Wystawa Kopernika w Olsztynie*, Olsztyn 1946.

sprawa muzeum skansenowskiego w Olsztynku spotkała się dość wcześnie z zainteresowaniem. Latem 1947 r. dokonano szczegółowej inspekcji tego jedyne w swoim rodzaju muzeum na skalę ogólnopolską. Na jego temat ukazały się artykuły w prasie¹¹, nastąpiły konsultacje specjalistów.

Nawiązano kontakty z Muzeum Narodowym w Warszawie w sprawie akcji wystawowej. 7 grudnia 1947 r. nastąpiło uroczyste otwarcie interesującej wystawy Jana Matejki, *Dzieje cywilizacji w Polsce*. Dzięki życzliwemu stanowisku prof. dr. Stanisława Lorentza, cykl ten był ekspozycyjny w Olsztynie przez całą zimę do 14 marca 1948 r. Wystawa wzbudziła wielkie zainteresowanie, cieszyła się niezwykłą frekwencją. Zwiedzały ją specjalnie organizowane wycieczki, a nawet pojedyncze osoby z terenu województwa olsztyńskiego. Łączna liczba zwiedzających wynosiła 13 118 osób. W ten sposób publiczność olsztyńska uzyskała wyjątkową okazję zaznajomienia się z twórczością historyczną tego wielkiego polskiego malarza. Na decyzję wystawienia dzieł w Olsztynie wpłynął fakt ukończenia w tym czasie remontu centralnego ogrzewania.

Na początku listopada 1947 r. wydano ośmiostronicowy popularny przewodnik po Dziale Etnograficznym w nakładzie 2 tys. egzemplarzy z ilustracjami w opracowaniu Hieronima Skurpskiego. Była to skromna publikacja ciesząca się zainteresowaniem i jednocześnie inicjująca działalność wydawniczą Muzeum olsztyńskiego, a nakład jej wkrótce został rozprzedany.

8 października 1947 r. rozpoczęło działalność Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie w odstąpionej części gmachu muzealnego na niskim parterze (dwa pokoiki na biura). Magazyny archiwum umieszczono w piwnicy¹². Inicjatywa Muzeum nacechowana była troską o rozrost naukowy Olsztyna. Nowa placówka stała się istotnie pożytecznym ośrodkiem badań nad historią Mazur i Warmii.

Na początku 1947 r. wystąpiono do Naczelnej Dyrekcji Muzeów z wnioskiem o utworzenie w Olsztynie galerii malarstwa współczesnego oraz o dokonywanie systematycznych zakupów z wystaw bieżących. W wyniku przychylnego stanowiska władz udało się z odbywających się wystaw olsztyńskiego Związku Zawodowego Polskich Artystów Plastyków zakupić tego roku kilka prac (lokalnych i toruńskich) i przystąpić do gromadzenia dzieł dla galerii plastyki współczesnej. Akcję zakupów kontynuowano w latach następnych z wystaw lokalnych oraz za pośrednictwem Centralnej Komisji Zakupów przy Ministerstwie Kultury i Sztuki. Przejściowo Muzeum posiadało urządzony w formie wystawy dział sztuki XX wieku oparty o posiadany materiał magazynowy. Jednak rozrost programu ekspozycyjnego oraz szczupłość pomieszczeń na zamku nie zezwoliły na dalsze kontynuowanie tego pożytecznego zamierzenia. Drogą darów uzyskano do tego działu kilka pozycji z dziedzin grafiki lokalnej (artyści olsztyńscy i toruńscy).

4. BIBLIOTEKA MUZEALNA I ARCHIWUM NAUKOWE

W toku prac nad urządzaniem ekspozycji, akcji wyjazdowej dla zabezpieczenia obiektów od kompletnej zagłady oraz w żywiołowych dyskusjach, wyłoniła się konieczność zorganizowania przy Muzeum warsztatu pracy naukowej (biblioteka, archiwum m.in. zdjęć fotograficznych). Jako spuściznę po *Heimatmuseum* uzyskano tylko 3 niewielkie pozycje broszurowe: dwie dotyczyły Olsztyna (Anton Funk i Bernard Gigałski), jedna pracy *Heimatmuseum* (popularny podręcznik). Ponadto doszły

¹¹ H. Skurpski, *Na polach Grunwaldu*, Odra, 1947, nr 27, z ilustr.; tenże, *Muzeum „skansenowskie” w Olsztynku*, Lud, 1947, t. 37, ss. 412—415; E. Sukertowa-Biedrawina, *Wiejskie muzeum pod Olsztynkiem*, Życie Olsztyńskie, 1948, nr 256; H. Skurpski, *Jeszcze o muzeum w Olsztynku*, Życie Olsztyńskie, 1948, nr 277. Ponadto ukazały się: Z. Kwiecińska, *Muzeum „skansenowskie”*, Trybuna Ludu, 1957, nr 294, s. 6; I. Trybowski, *Skansen na Mazurach*, Ziemia, 1956, nr 2, ss. 3032 z ilustr.; F. Klonowski, *Park Etnograficzny w Olsztynku*, Olsztyn 1958 (przewodnik z ilustracjami i mapką).

¹² T. Grygier, *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie (dziesięć lat pracy)*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1958, nr 3, s. 271.

działa Konrada Hahma oraz książki wyselekcjonowane z zakresu sztuki, etnografii, regionalistów, znajdujące sporadycznie w opustoszałych domach. Odczuwało się natomiast kompletny brak literatury porównawczej oraz polskiej.

W lipcu 1946 r. skierowano pismo do wszystkich muzeów oraz instytucji naukowych w Polsce z prośbą o nadsyłanie własnych publikacji lub posiadanych dubletów. W sierpniu wystosowany apel do społeczeństwa olsztyńskiego pod hasłem „Twórzmy bibliotekę dla Muzeum” za pośrednictwem miejscowego dziennika „Wiadomości Mazurskich” przyniósł obfity plon zasilający wydatnie księgozbiór, zwłaszcza w zakresie polskich pozycji i wykazujący poważny skok rozwojowy. Skontaktowano się z wieloma miłośnikami ziemi warmińsko-mazurskiej na obszarze całej Polski (między innymi z Władysławem Chojnackim, Adamem Chętnikiem, Władysławem Ogrodzińskim), którzy niezwykle życzliwie podeszli do inicjatywy Muzeum, pomagając w zasilaniu biblioteki. W lipcu 1947 r. został zatrudniony Michał Chomin dla uporządkowania i prowadzenia księgozbioru. Początkowo był zatrudniony na zasadzie ryczałtu, a od 1 stycznia 1950 r. na pełnym etacie. Rozrost biblioteki przedstawia załączona tabela.

Księgozbiór od wesołego zarania wykorzystywały liczne instytucje lokalne i krajowe oraz osoby zainteresowane pracą badawczą nad regionem olsztyńskim.

Poważnym zastrzykiem dla biblioteki była selekcja książek, złożonych po szkołach, która odbyła się latem 1946 r. (między innymi w Moragu, Kętrzynie, Braniewie) oraz w Urzędach Likwidacyjnych, które również zabezpieczały książki. Dzięki życzliwemu stanowisku Biblioteki Narodowej w Warszawie, która zrezygnowała z niektórych pozycji regionalnych, uzyskano poważny dopływ niezbędnej literatury. Dokonywano też celowej wymiany dubletów oraz zakupów w kraju. W tym okresie nawiązano pierwsze wymiany zagraniczne ze szwedzkimi muzeami. Dzięki długoletniej i systematycznej działalności biblioteka wzrosła do poważnego księgozbioru specjalistycznego, liczącego w 1958 r. powyżej 8500 tomów (działa z zakresu archeologii, etnografii, historii sztuki i literatura regionalna).

Archiwum fotograficzne zapoczątkowane zostało przez kilkanaście zaledwie klisz, uzyskanych „w spadku” (z Olsztyna i Lidzbarka). Latem 1946 r. nawiązano współpracę ze znakomitym fotografem Zygmuntem Drzewickim (zm. 6 XI 1957), uczniem Jana Bułhaka oraz miłośnikiem krajoznawstwa Warmii i Mazur. Dzięki jego zamiętnieniu do zabytków, bezinteresowności, niespożytemu zapałowi, uzyskano poważny materiał zdjęciowy, dokonywano także wielu wyjazdów w teren województwa (m.in. do powiatu olsztyńskiego, ostródzkiego, kętrzyńskiego, w latach 1946—1948) dla sfotografowania obiektów, zwłaszcza z zakresu architektury i sztuki ludowej.

W ten sposób rozpoczęto systematyczne gromadzenie materiału dokumentacyjnego (również z obiektów muzealnych), które następnie wykorzystywano w ogólnopolskich periodykach (między innymi w „Odrze”, „Arkonie”, „Stolicy”), oraz wydawnictwach własnych (katalogi, przewodniki). Dzięki tym podróżom dokładnie poznano region mazursko-warmiński. Placówka muzealna stała się rzecznikiem w zakresie wiedzy o twórczości regionalnej. Inwentarz archiwum fotograficznego w 1958 roku wynosił blisko 4 tys. pozycji (patrz załączona tabela).

Zapoczątkowano równocześnie gromadzenie innych materiałów naukowych, które segregowano i gromadzono w teczkach według miejscowości oraz zagadnień. Niestety pomimo usilnych starań nie zdołano stworzyć stałej pracowni konserwatorskiej oraz stolarskiej.

5. ROK 1948

Dnia 7 lutego 1948 r. otwarto uroczyste własną wystawę czasową pt. *Sztuka ludowa Mazur i Warmii*, przygotowaną w poprzednich miesiącach. Wystawa miała na celu zaznajomienie jak najszersze warstwy ludności z prawie nieznaną twórczością ludową Warmii i Mazur. Cel ten został całkowicie osiągnięty, oczywiście uwzględniając stopień ówczesnego rozeznania zagadnienia. Wystawa stanowiła zarazem niezmiernie doniosły etap w badaniach nad tkactwem, sprzętarsstwem, ceramiką i innymi dziedzinami. Wykazała, że twórczość regionalna jest tu niezwykle sugestywna, bogata w różnorodne formy i wykazująca łączność z sąsiednimi regionami Polski, jednocześnie nie zatraciła własnego oblicza, ukształtowanego w kon-

Tabela 1

Rozwój liczby biblioteki
i archiwum fotograficznego
Muzeum Mazurskiego
w latach 1946—1958

Rok	Liczba woluminów	Liczba klisz fotograf.
1946		185
1947	około 2500	610
1948	3644	1335
1949	4100	1575
1950	4761	1890
1951	5401	2010
1952	6161	2134
1953	6541	2243
1954	7221	2456
1955	7601	2685
1956	7861	3125
1957	8141	3360
1958	8500	3604

kretnym środowisku społecznym i warunkach historycznych. Wystawę urządzono z własnych eksponatów, uzupełniając obiektami wypożyczonymi z Muzeum w Szczytnie, z kościołów oraz od prywatnych kolekcjonerów (tkactwo). Wydano ilustrowany katalog z wstępem i obfita bibliografią przedmiotu¹³ oraz interesujący plakat projektu Janiny Zielińskiej. Wystawa była czynna do 15 kwietnia, frekwencja wyniosła powyżej 6 tys. osób. Uzyskała liczne wzmianki i artykuły w prasie lokalnej oraz podwójny numer miesięcznika „Polska Sztuka Ludowa” z obszernym artykułem Józefa Grabowskiego¹⁴. Na osobną wzmiankę zasługują fakt eksponowania zabytków z zakresu sztuki ludowej województwa olsztyńskiego (tkaniny i kaffe) na wystawie ziem odzyskanych we Wrocławiu latem 1948 r. oraz na wystawie Ogólnopolskiej Sztuki Ludowej w Krakowie. Dzięki tym wystawom oraz wielu artykułom, twórczość ludowa Mazur i Warmii znalazła odbicie w publikacjach ogólnopolskich.

W salach gotyckich (skrzydło północne) urządzono przeglądową ekspozycję poświęconą sztuce województwa olsztyńskiego (malarstwo, rzeźba, rzemiosło artystyczne). W tym celu wykorzystano również obiekty pochodzące z akcji zabezpieczającej. Ekspozycja uwzględniła nazwiska kilku lokalnych artystów z przeszłości (Wessel, Niedermann). Zwrócono uwagę na kostium historyczny oraz związek z historią Polski (m.in. Denhoffa). Na krążanku, poniżej tablicy doświadczalnej Kopernika urządzono w formie aneksu wystawę poświęconą temu Astronomowi.

Oprócz popularyzacji sztuki historycznej, zwrócono uwagę na twórczość współczesną. Z zakupów oraz depozytów Ministerstwa Kultury i Sztuki (Departament Plastyki) urządzono oddzielną salę poświęconą sztuce współczesnej, uwzględniającą, obok dzieł artystów lokalnych, również dzieła plastyków ze środowiska toruńskiego (pierwsze zakupy: Stanisław Łuczak, Jerzy Hoppen, Tymon Niesiołowski, Zygmunt Tomkiewicz). W latach późniejszych dział nie był rozbudowywany, a następnie uległ likwidacji ze względu na brak poparcia ze strony władz centralnych, których zainteresowanie tą sprawą wyraźnie osłabło.

W dniach od 25 lipca do 18 września otwarta była wystawa okresowa urzędzo-

¹³ H. Skurpski, *Sztuka ludowa Mazur i Warmii*, Olsztyn 1948, Wprowadzenie M. Znamierowskiej-Prüfferowej, ss. 32, ilustr. 29 (rec. T. Seweryn, *Kwartalnik Muzealny*, Kraków 1949, zes. 1/2, ss. 38—39).

¹⁴ J. Grabowski, *Sztuka ludowa Mazur i Warmii*, *Polska Sztuka Ludowa*, 1948, nr 4—5.

na z materiałów centralnych, poświęcona osiemsetletniej rocznicy założenia Moskwy, a zorganizowana wspólnie z Wojewódzkim Zarządem Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Zwiedziło ją 14 814 osób.

W dniach od 17 października do 21 listopada udostępniona była wystawa pt. *Współczesna grafika czechosłowacka*, zorganizowana wspólnie ze Związkiem Zawodowym Polskich Artystów Plastyków oraz Zarząd Wojewódzkim Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej. Stanowiła ona jedyną wystawę zagranicznej twórczości artystycznej, której oryginały mieli możliwość urzyć mieszkańcy Olsztyna.

Dział Archeologiczny rozszerzono o liczny materiał dotyczący grodzisk województwa olsztyńskiego (mapki, fotografie). Dział Etnograficzny wzbogacił się poważnym zakupem 350 próbek tkactwa ludowego, zebranych przez Teodorę Modzelewską. Ponadto zakupiono ciekawy materiał porównawczy dotyczący ludowego ubioru litewskiego (kopie ołówkowe według obrazów Edwarda Gizewiusza z 1850 r.). W zakresie zabezpieczania mienia muzealnego zwieziono obiekty z Pałaską (dawne *Heimatmuseum*). Opracowano artykuł dotyczący muzealnictwa niemieckiego na Warmii i Mazurach¹⁵ oraz wygłoszono na ten temat odczyt na zjeździe Związku Muzeów w Polsce 4 września 1948 r. w Toruniu.

Współpraca z Konserwatorem Wojewódzkim mgr. Zbigniewem Rewskim układała się pomyślnie. Wspólnie jeżdżono w teren, zdobywając wiele eksponatów oraz korzystano także z indywidualnej akcji zabezpieczającej Konserwatora. Umożliwiło to wzbogacenie ekspozycji, zwłaszcza w salach parterowych. Wypady w teren z fotografem Drzewickim powiększyły archiwum materiałów nowymi zdjęciami, szczególnie w zakresie „poloniców” (liczące wówczas 130 teczek).

Dzięki uzyskaniu funduszy dokonano poważnego remontu sal gotyckich, którym w znacznej mierze przywrócono poprzedni wygląd, między innymi usunięto szpeczącą boazerię drewnianą oraz inne fragmenty z początku XX wieku. Odnowiono też mur obronny zewnętrzny, który obsunął się jesienią 1946 r.

W 1948 r. Muzeum zatrudniało 5 osób, oprócz księgowego i bibliotekarza, będących na ryczałcie. W lipcu nastąpiło wydarzenie, ważne dla historii Muzeum, a mogące przesądzić nawet istnienie tej placówki w Olsztynie. Ówczesne Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej zapragnęło stale odbywać swe posiedzenia w salach gotyckich, ze względu na ich reprezentacyjny charakter, a tym samym znacznie zredukować pomieszczenia Muzeum. Wraz z konserwatorem mgr. Zbigniewem Rewskim rozpoczęto gorącą kampanię prasową oraz podjęto odpowiednie kroki dla przeciwdziałania temu zamiarowi. Pobyt ówczesnego Ministra Kultury i Sztuki Stefana Dybowskiego w Olsztynie, do którego decyzji odwołały się obie zainteresowane strony, przesądził ostatecznie spór na korzyść Muzeum.

6. ROK 1949

Po remontach, dokonanych w 1948 r., przystąpiono do reorganizacji ekspozycji w salach gotyckich (skrzydło północne). Otwierano ją etapami, całość ostatecznie 15 października 1949 r. Stanowiła ona poważny krok naprzód na drodze unowocześnienia Muzeum. Obiekty zyskały nową oprawę w wyniku doprowadzenia sal do pierwotnego stanu. Przeprowadzono zasadnicze zmiany w otwartej w sierpniu ekspozycji sal dalszych, poświęconych przemysłowi artystycznemu oraz sztuce XVIII i XIX wieku (parter skrzydła wschodniego). Uzupełnieniem była sala z malarstwem polskim (Pankiewicz, Ejsmond, Skoczylas, Masłowski, Fałat), uzyskanym dzięki zakupom Centralnej Komisji przy Ministerstwie Kultury i Sztuki.

Z wystaw czasowych należy wymienić *Piękno Ziemi Odzyskanych w fotografii* (16—30 stycznia) zorganizowaną przez Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Frekwencja zwiedzających wyniosła 4025 osób. W okresie 13 lutego — 3 kwietnia zorga-

¹⁵ H. Skurpski, *Przeszłość i stan muzealnictwa na ziemi mazursko-warmińskiej*, Kwartalnik Muzealny, 1948, z. 1, ss. 38—50, z mapką i fotografiami. Jest to rozszerzenie artykułu wydanego przez Instytut Mazurski w Olsztynie pt. *Uwagi o b. muzeach na obszarze woj. olsztyńskiego*, Komunikat Działu Informacji Naukowej, 1947, nr 1.

nizowano wspólnie z Związkiem Zawodowym Polskich Artystów Plastyków wystawę dzieł Józefa Pankiewicza. Była to jedna z bardziej interesujących ekspozycji czasowych w tym okresie. Zarówno dobór eksponatów, jak i ich ciężar artystyczny przyczyniły się do osiągnięcia frekwencji wynoszącej 2640 osób. Wydany katalog z ilustracjami oraz plakat stały się hołdem oddanym temu artyście, zmarłemu we Francji w 1940 r., jednemu z najwybitniejszych w ostatnich czasach. Dzięki uprzejmości pasierbicy malarza Jadwigi Dmochowskiej, która użyczyła rodzinną kolekcję, społeczeństwo Olsztyna miało możliwość zaznajomienia się z twórczością tego wielkiego artysty.

W okresie 19 czerwca — 15 lipca trwała *Wystawa pamiątkarstwa*, stanowiąca pokłosie konkursu rozpisanego przez Wydział Kultury i Sztuki oraz Izbę Rzemieślniczą. Zawiadomienie o konkursie z 4 kwietnia sugerowało profil nadsyłanych przedmiotów. Ustalało też wysokość i liczbę nagród. Prace nagrodzone miały stać się załącznikiem specjalnej wzorcowni przy Izbie Rzemieślniczej. Dodatkowe nagrody ufundowała Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w Olsztynie. Niestety, słuszną inicjatywą opracowania pamiątki turystycznej, niezbędnej na obszarze Mazur i Warmii, nie wydała spodziewanych rezultatów. Niewiele z nadesłanych prac odpowiadało walorom artystycznym i emocjonalnym, niezbędnym przy tego rodzaju przedmiotach. Konkurs był pierwszą choć skromną próbą podjęcia palącego zagadnienia. Inicjatywę podchwycyło i dobrze oceniono na łamach lokalnej prasy. Frekwencja wyniosła 2116 osób.

Związek Historyków Sztuki i Kultury nadesłał dwie wystawy objazdowe. Jedną pt. *Mikołaj Kopernik* otwarta w okresie 1—6 października, uzyskała frekwencję 10 729 osób, drugą *Mickiewicz — Puszkina*, udostępnioną 6—13 listopada zwidziło 12 550 osób.

W lipcu przy współpracy Wojewódzkiego Konserwatora dokonano zwózki przedmiotów wartości zabytkowej pochodzenia podworskiego, znajdujących się w posiadaniu pęgeerów województwa olsztyńskiego. Zwieziono wówczas przeważnie meble stylowe, między innymi z Ponarzyn, Słonecznika, Boguchwał, Rykartowa, Budniewa, Kisielewa i Wenecji w powiecie morąskim, z Bałszyc i Łągnowa w powiecie iławskim, z Drulit — Orlińca i Słobit w powiecie pasiekiem oraz z Szydłaka w powiecie ostródzkim. Pochodzący one z końca XVIII wieku i początku XIX wieku, znajdując się w różnym stanie zachowania. Zwieziono także przedmioty będące już w ewidencji, których nie było można wcześniej sprowadzić ze względu na trudności transportowe. Zgodnie ze zleceniem, przedmioty przekazano do składnic centralnych w Warszawie oraz specjalistycznym pracownikom konserwatorskich. Zaledwie drobna część znalazła się w magazynach Muzeum Mazurskiego. Zwożono też resztki bibliotek podworskich oraz archiwaliów. Książki poddano selekcji, a archiwalia przekazano do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie (między innymi korespondencję Lehnendorffów ze Sztynortu). Należy zaznaczyć, że zwózka muzealiów, aczkolwiek prowadzona już w latach poprzednich, nie miała uprzednio takiej „siły uderzeniowej”, jak to działo się w omawianym przypadku.

W sierpniu Instytut Zachodni w Poznaniu zainicjował grupowy objazd samochodem, złożony z fachowców różnych dyscyplin (między innymi archeolog, etnograf, historyk sztuki, historyk, geograf, przyrodnik). Wiązało się to z projektem wydania oddzielnego tomu w serii „Ziemie Staropolskie”, poświęconego obszarowi województwa olsztyńskiego¹⁶. Opracowana marszruta zaznajomiła z wieloma miejscowościami, pozwoliła uzyskać nowe materiały i informacje, związane z działalnością muzealną.

7. ROK 1950

1 stycznia 1950 r. Muzeum w Olsztynie przejęło Ministerstwo Kultury i Sztuki, tym samym zakończył się stan tymczasowości prawnej. Decyzją Ministra Kultury i Sztuki z 9 czerwca 1950 r. zatwierdzono oficjalną nazwę: Muzeum Mazurskie w Ol-

¹⁶ Monografia *Warmia i Mazury* ukazała się w 1953 r. w Poznaniu staraniem Instytutu Zachodniego.

sztytnie. W ten sposób nazwa dotychczas stosowana stała się obowiązująca¹⁷. Placówce przydzielono w opiekę merytoryczną (pod względem personalnym, finansowym, merytorycznym) muzea terenowe: Kętrzyn¹⁸, Frombork¹⁹ i Szczytno. Ustalenie stanu prawnego zwiększyło zakres czynności administracyjnych i kancelaryjnych Muzeum Mazurskiego (opracowanie planów budżetowych itp. zarówno w placówce olsztyńskiej, jak i muzeów podległych). Wzrosły też poważnie obowiązki pracowników Muzeum.

Ekspozycje poszczególnych działów muzealnych nie wykazują w tym okresie poważniejszych zmian, oprócz sal parterowych w skrzydle wschodnim. Po ich wymalowaniu, zainstalowano tu dział artystyczny od XVIII wieku, rozbudowując go znacznie w stosunku do poprzedniej ekspozycji oraz poszerzając w latach dalszych.

Najpoważniejszą wystawą tego roku, w której współdziałało Muzeum w Szczytnie była ekspozycja konkursowa tak zwanych *Szmaciaków mazurskich* (5 listopada — 17 grudnia). Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej wraz z Centralą Przemysłu Ludowego i Artystycznego (Delegatura Olsztyńska) przy poparciu Ministerstwa Kultury i Sztuki rozpięły konkurs otwarty dla uzyskania zarówno obiektów dawniejszych a przechowywanych po domach, jak też i produkcji najnowszej. Intencją konkursu było zachęcenie do kontynuowania tego typu twórczości, będącej ciekawą formą tkactwa ludowego, opartego na tanim surowcu, jakimi są stare szmaty lub ścinki tkanin. Materiał pocięty na pasemka nawiano na wrzeciono, stosując go jako tak zwany „wątek” na warsztacie tkackim. Układano z niego barwne i wzorzyste pasy, romby itp. lub bardziej swobodną ornamentykę, nawet stosując motywy roślinne i zwierzęce. W wyniku konkursu uzyskano 59 egzemplarzy tkanin (dywaniki, chodniki) artystycznie interesujących i to zarówno od osób zatrudnionych w spółdzielniach pracy, jak i pracujących indywidualnie. Klara Petereit z Mikołajek uzyskała I nagrodę, Karolina Bębenek z Wielbarka — II. Wiele tkanin zakupiono do zbiorów muzealnych oraz wzorcowi Ministerstwa Kultury i Sztuki. Recenzje omawiające tę wystawę przyczyniły się do spopularyzowania tej mało znanej dziedziny tkactwa ludowego województwa olsztyńskiego²⁰. Dalszym zamierzeniem konkursu było upowszechnienie wyrobów po świetlicach, domach kultury oraz wewnątrz mieszkalnych. Cel ten został w poważnej mierze osiągnięty i „szmaciaki” mazurskie zdobyły prawo obywatelstwa w urzędaniu wnątrz. Wystawę zwiedziły 3004 osoby.

Z okazji miesiąca Przyjaźni Polsko-Radzieckiej Muzeum zorganizowało wystawę reprodukcji malarstwa radzieckiego (7 listopada — 22 grudnia). Zarząd Główny Stowarzyszenia Historyków Sztuki i Kultury przesłał na obszar województwa olsztyńskiego wystawę objazdową *Warszawa w malarstwie XIX wieku* (9—16 sierpnia, frekwencja — 5071 osób). Muzeum Archeologiczne w Poznaniu nadało wystawę objazdową *Sztuka prehistoryczna*, którą eksponowano 11—16 października. Zwiedziło ją 5158 osób.

Zajmowano się nadto problemem strat zabytków ruchomych województwa olsztyńskiego, poniesionych na skutek wojen (inicjatywa Ministerstwa Kultury i Sztuki). Do opracowania tego zagadnienia zjednano magistra Jerzego Żukwę, który wykorzystując notatki i materiały Muzeum i Konserwatora Wojewódzkiego, przy ścisłej współpracy z personelem muzealnym wykonał powyższą pracę. Państwowy Instytut Sztuki (Dział Folklorystyczny) zwrócił się w marcu do H. Skurpskiego z pro-

¹⁷ Początki nazwy „Muzeum Mazurskie” sięgają okresu istnienia okręgu mazurskiego, jako wojewódzkiej jednostki administracyjnej. W tym sensie przyjęto nazwę dla placówki, rozumiejąc że stanie się instytucją typu wojewódzkiego lub okręgowego, choć nazwa nie była zadowalająca i słusna. Decyzję ustalenia nazwy ogłoszono w „Monitorze Polskim” 1950, nr A-71, poz. 820.

¹⁸ Z. Licharowa, *Sprawozdanie z działalności Muzeum w Kętrzynie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1961, nr 2, ss. 310—320.

¹⁹ Z. Lietz, *XV-lecie Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1963, nr 2, ss. 298—305.

²⁰ K. Pietkiewicz, *Szmaciaki mazurskie*, Polska Sztuka Ludowa, 1951, nr 4—5, ss. 131—133 z 5 ilustr.; tenże, *Wystawa pokonkursowa „Szmaciaków mazurskich” w Olsztynie*, Lud, t. 41, s. 1200.

jęktem zorganizowania na obszarze województwa olsztyńskiego oddziału dla systematycznych badań nad pieśnią regionu mazursko-warmińskiego. W związku z tym opracowano i zreferowano w Warszawie dotychczasowy stan badań nad tym zagadnieniem. Z braku fachowej siły, zaproponowano jako organizatora komórki dr. Władysława Gębika, który przez długie lata ją prowadził.

Na zamówienie Zakładu Doskonalenia Rzemiosła w Olsztynie oceniono wyroby koszykarskie, wykonywane przez warsztaty w Rogiedlach, powiat lidzbarski. Wyroby tego Zakładu w latach następnych były wielokrotnie wystawiane i nagradzane. Latem władze miejskie Mrągowa wystąpiły z projektem zorganizowania lokalnego muzeum, w oparciu o materiały zebrane przez tamtejszych działaczy (przeważnie tkactwo i piśmiennictwo). Słuszna ta inicjatywa nie miała jednak dostatecznego oparcia we własnej kadrze, co rokowałoby egzystencję placówce. Nie doszła do skutku także z powodu braku funduszy.

Tego roku gromadzono materiały do budownictwa ludowego, stroju Warmii i Mazur, sprzętarnstwa i tkactwa. Przystąpiono do uporządkowania posiadanych obiektów przyrodniczych. Do pracy tej pozyskano inż. Jana Panfila, Konserwatora Ochrony Przyrody. Uporządkowano cenny zielnik zebrany w okresie niemieckim przez Hansa Steffena. Zielnik ten ponownie opracowano i znacznie poszerzono licznymi nowymi roślinami.

8. ROK 1951

Na czoło osiągnięć tego roku wysuwa się wystawa Przemysłu Ludowego i Artystycznego województwa olsztyńskiego. Organizatorem był Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej oraz Muzeum. Wystawa miała na celu dokonanie przeglądu dotychczasowej twórczości ludowej, reprezentowanej zwłaszcza przez spółdzielnie Przemysłu Ludowego i Artystycznego oraz podniesienie poziomu tych prac. Ujawniła ona nowych twórców: Marcina Filipowicza z Olsztyńska (biżuteria drewniana) oraz Stanisława Białczaka z Fromborka (ptaszki z drewna). Najkorzystniej przedstawiało się tkactwo, wikliniarstwo oraz ceramika ludowa (próby nawiązania do tradycyjnych form regionalnych, wykonawca Antoni Azarewicz). Na wystawie rozdano wiele nagród pieniężnych. Czas trwania 2—30 września, frekwencja — 7216 osób.

Na osobną wzmiankę zasługuje *Regionalny pokaz architektoniczny*, organizowany przez Miasto-Projekt w Olsztynie w czasie 22 lipca — 5 sierpnia. Był on związany z konferencją, na której architekci olsztyńscy (między innymi inż. Bogdan Furmańczyk, inż. Janina Stańkowska) omawiali zagadnienia poświęcone architekturze i budownictwu województwa olsztyńskiego. Pokaz związany z publiczną oceną projektu za pomocą specjalnie opracowanej ankiety. Wzbudził on wielkie zainteresowanie (6149 osób).

W okresie 7 października — 15 listopada wespół z Centralnym Biurem Wystaw Artystycznych zorganizowano wystawę pt. *Malarstwo radzieckie w reprodukcjach*. Frekwencja wyniosła 6044 osoby.

Wiele uwagi poświęcono działalności organizacyjnej (katalogowanie, gromadzenie materiału archiwalnego, inwentaryzacja) oraz przygotowaniom związanym z otwarciem Działu Przyrodniczego i własnej wystawy objazdowej sztuki ludowej Mazur i Warmii. 29 kwietnia otwarto nowy *Dział Rzemiosła Artystycznego XVIII i XIX wieku*. Dokonywano szczegółowej lustracji muzeów podległych (Frombork, Kętrzyn, Szczytno). Kontynuowano nawiązaną w poprzednim roku współpracę z Oddziałem Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Olsztynie w zakresie szkolenia przewodników.

9. ROK 1952

15 lutego otwarto w salach parterowych wystawę przyrodniczą, która po rozszerzeniu w latach następnych, stała się odrębnym działem muzealnym. Z końcem roku uzyskano dla niego odpowiedniego fachowca. Wystawę starannie przygotowano. Wcześniejszemu jej otwarciu przeszkodził brak odpowiednich funduszy oraz uciążliwa adaptacja sali (musiano usunąć boazerię, wykonano roboty tynkarsko-malar-

skie, zmontowano prety do zawieszania). Wystawa ta uwzględniła następujące zagadnienia regionu olsztyńskiego: geologię, paleontologię, florę i faunę, ochronę przyrody oraz rezerwy. Eksponowano łącznie 463 obiekty. Obok okazów oryginalnych umieszczono plansze z fotografiami, mapki, wykresy graficzne, zwłaszcza w odniesieniu do zagadnień ochrony przyrody. Dzięki opracowaniu tego zagadnienia, Muzeum uzyskało nowe ogniwo oddziaływania oświatowego, zwłaszcza wśród młodzieży szkolnej. Wystawę oparto o najnowsze zdobycze naukowe. Uwzględniono również rolę człowieka w kształtowaniu krajobrazu oraz uwypuklono regionalne bogactwa naturalne (torf, węgiel brunatny, kreda, lasy). Wystawa spotkała się z przychylnym przyjęciem i uzyskała wysoką ocenę kół fachowych²¹. Kierownictwo naukowe spoczywało w rękach Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody inż. Jana Panfila.

2 września wyjechała w teren województwa pierwsza wystawa objazdowa zorganizowana przez Muzeum Mazurskie pt. *Sztuka ludowa Mazur i Warmii* (według scenariusza Hieronima Skurpskiego). W okresie do 15 listopada odwiedziła 15 punktów, przebywając w każdym 2—6 dni (Olsztyn, Olsztynek, Ostróda, Morąg, Pasłęk, Lidzbark Warmiński, Kętrzyn, Giżycko, Mikołajki, Mrągowo, Piecki, Wojnowo, Szczytno, Wielbark i Nidzica). Wystawę zwiedziło 16 465 osób. Obsługa wynosiła 2 osoby (kierownik i pomocnik), wygłoszono około 200 pogadanek. Wystawa składała się z 12 obustronnych ekranów, opatrzonych zwielżym wprowadzeniem, fotografiami lub rysunkami z krótkimi objaśnieniami. Materiał ten uzupełniały oryginalne ekspozyty (tkactwo, ceramika, kaflarstwo i haft ludowy). Podzielono go na następujące zagadnienia: budownictwo, sprzętarstwo, garncarstwo, kaflarstwo, ubiory ludowe (po raz pierwszy pokazano tak obfity zestaw zdjęć oraz materiałów ikonograficznych), tkactwo, wyroby z drewna, plecionkarstwo, malarstwo i rzeźba ludowa. W następnych latach wystawa ruszyła w objazd do dalszych miejscowości.

Z innych wystaw objazdowych gościli w Muzeum:

1. *Hugo Kolltąj* z Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach w okresie od 3 stycznia do 3 marca. Frekwencja wyniosła ogółem 9665 osób.

2. *Ochrona pomników kultury* (konserwacja zabytków) nadesłana przez Stowarzyszenie Historyków Sztuki w Warszawie w okresie 1—11 maja. Frekwencja 5532 osoby.

3. *Realizm mieszczański w malarstwie polskim I połowy XIX wieku* w okresie 19—30 czerwca, zwiedzających 4048 osób.

4. *Wiek Oświecenia w Polsce*. Czas trwania wystawy 29 lipca — 31 sierpnia, zwiedzających 9363 osoby.

Muzeum urządziło własną wystawę okolicznościową w miesiącu Przyjaźni Polsko-Radzieckiej z doskonałych reprodukcji rysunków Ilii Riepina. Rok ten zaznaczył się wyjątkowo licznymi wystawami czasowymi, w sumie 12.

1 grudnia został zatrudniony jako instruktor oświatowy Waclaw Radziwinowicz, który równocześnie objął kierownictwo Działu Przyrodniczego. W okresie tym Muzeum miało 2 pracowników do działalności popularyzacyjnej (po obniżeniu wystawy objazdowej J. Grzybowskiemu zatrudniono w pracy oświatowej). Uzyskano pełny ctał dla księgowego (Wanda Garwacka 1 III 1952 — 1 VI 1956 i Stefania Szczucińska od 1 VI 1956), a tym samym sprawy administracyjne potoczyły się sprawniej od lat poprzednich, w których nie zatrudniano siły administracyjnej w pełnym wymiarze godzin. Od 1 września wprowadzono płatne wstępy²², które niestety poważnie przyczyniły się do spadku frekwencji, co jest widoczne w aneksie.

10. ROK 1953

Muzealna wystawa objazdowa *Sztuka ludowa Warmii i Mazur* przebywała w terenie od 1 czerwca do 20 lipca i odwiedziła następujące miejscowości: Działdowo,

²¹ Patrz recenzje: W. Gębik, *Wystawa przyrodnicza w Olsztynie*, Przegląd Zachodni, 1952, nr 9—10, ss. 265—268; J. Panfil i W. Radziwinowicz, *Działalność Muzeum Mazurskiego w Olsztynie na polu ochrony przyrody*, Chrońmy Przyrodę Ojczystą, 1955, z. 5, ss. 39—42 z 2 reprodukcjami plansz.

²² Zarządzenie Ministerstwa Kultury i Sztuki z 16 VIII 1952 (Monitor Polski, A-75 z 8 IX 1952).

Lubawe, Iławę, Maldyty, Miłakowo, Frombork, Braniewo, Górowo Iławeckie, Barstoszyce, Barciany, Pisz, Mikołajki i Barczewo. Zwidziło wystawę łącznie 13 570 osób.

Od 1 lipca Dział Etnograficzny uzyskał stałego opiekuna i kustosa w osobie mgr. Franciszka A. Klonowskiego, który opracował bezzwłocznie tak potrzebny przewodnik po wystawie objazdowej²³. Wystawa otrzymała trwałą pozycję, dokumentującą wysiłek zespołu, służąc jednocześnie jako źródło informacji, zwłaszcza dla nauczycieli i działaczy.

Roku tego przypadła 410 rocznica śmierci Kopernika uroczyste obchodzona na obszarze województwa olsztyńskiego w ramach ogólnopolskiego Roku Kopernikowskiego. 12 maja w udekorowanej sali gotyckiej odbyła się uroczysta akademія, która zainaugurowała obchody ogólnopolskie. Prelekcję o Koperniku wygłosił dr Władysław Gębik, a uroczystość uświetniły występy solistów, między innymi słynnego skrzypka Igora Iwanowa. W ramach Roku Kopernikowskiego następnego dnia otwarto ekspozycję w Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku opracowaną przez prof. dr. Michała Szczanieckiego, w której wzięli udział najwyżsi dostojnicy Państwa Ludowego (między innymi Bolesław Bierut i Józef Cyrankiewicz). Stowarzyszenie Historyków Sztuki przekazało do dyspozycji Muzeum wystawę objazdową *Mikołaj Kopernik*, którą w okresie 25 lutego — 26 czerwca przedstawił społeczeństwu województwa olsztyńskiego, korzystając z poparcia finansowego Wydziału Kultury i Sztuki Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Poza Olsztynem wystawa odwiedziła Pasłęk, Morąg, Lidzbark Warmiński, Biskupiec, Szczytno, Mrągowo i Kętrzyn. Obejrzało ją 8514 osób. Na zakończenie Roku Kopernikowskiego otwarto 13 grudnia w Muzeum wielką wystawę poświęconą Astronomowi, eksponowaną w salach gotyckich. Była ona czynna do 14 marca 1954 r. Zestaw eksponatów, nadesłany z Torunia przez tamtejsze Muzeum, uległ adaptacji oraz uzupełnieniu materiałami dotyczącymi działalności i pobytu wielkiego Astronoma w Olsztynie. Tego dnia odbyła się również uroczysta akademія w Teatrze im. Stefana Jaracza w Olsztynie.

7 i 8 września miała miejsce konferencja naukowa poświęcona programowi rozwoju Muzeum w Olsztynie. Celem jej było przedyskutowanie założeń ekspozycyjnych dla poszczególnych działów muzealnych oraz wypracowanie konkretnych wniosków ich realizacji. Wygłoszono następujące referaty:

1. *Program rozwojowy Muzeum Mazurskiego w Olsztynie* (dyr. Hieronim Skurpiski);

2. *Wytyczne dla Działu Archeologicznego* (mgr Jerzy Antoniewicz);

3. *Założenia wytycznych dla Działu Historycznego* (dr Tadeusz Grygier);

4. *Założenia programowe Działu Etnograficznego* (mgr Franciszek Klonowski).

W konferencji wzięli udział przedstawiciele Centralnego Zarządu Muzeów: mgr W. Załuska, naczelny dyrektor Centralnego Zarządu Muzeów oraz mgr J. Szczepkowska; Eugeniusz Zawadzki, naczelnik Wydziału Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej; prof. dr Maria Znamierowska-Prüfferowa (Toruń); Władysław Chojnacki (Leszno Wlkp.); Cecylia Vetulani, Konserwator Wojewódzki (Olsztyn); dr Władysław Gębik, Państwowy Instytut Sztuki (Olsztyn) oraz kierownicy muzeów podległych: Henryk Cieśla (Frombork), Zofia Licharewa (Kętrzyn), Franciszek Myśliński (Szczytno), ponadto pracownicy Muzeum oraz Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie. Wygłoszone referaty oraz dyskusja pogłębiły dotychczas problematykę regionalną. Uwzględniono w nich najnowsze zdobycze naukowe oraz poglądy na dzieje obszaru olsztyńskiego. Konferencja miała poważne znaczenie środowiskowe, zwłaszcza w zakresie badań nad problematyką Mazur i Warmii, wykraczając poza zakres pracy muzealnej, której wytyczyła długofalowy program do realizacji. Ponadto posunęła naprzód sprawę dydaktyki ekspozycji²⁴.

Poważnie poprawiła się sytuacja w zakresie popularyzacji wiedzy o regionie mazursko-warmińskim. Wzrosła liczba opracowań oraz artykułów prasowych, omawiających różnorodne dziedziny działalności muzealnej, co nastąpiło w wyniku po-

²³ F. A. Klonowski, *Sztuka ludowa Warmii i Mazur (Informator po wystawie objazdowej)*, Olsztyn 1953, ss. 40, w tym 16 ilustracji.

²⁴ J. Antoniewicz, *Reorganizacja działu wystawowego Muzeum Mazurskiego w Olsztynie*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 20, 1954, z. 1, s. V.

każnego już zespołu pracowników (do 5 osób działalności podstawowej), ich preżności i to zarówno w pracy ściśle muzealnej, jak również wśród zarządów towarzystw specjalistycznych. Ich działalność skupiła się wokół Muzeum i tu znalazło swe siedziby kilka towarzystw: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Polskie Towarzystwo Archeologiczne, Liga Ochrony Przyrody, Towarzystwo Miłośników Astronomii. Ponadto Polskie Towarzystwo Historyczne korzystało z muzealnej sali odczytowej²⁵, przygotowanej z pomieszczenia strychowego w części zbudowanej w początku XX wieku. Dzięki remontowi i adaptacji strychu uzyskano niewielką salę odczytową (około 50 miejsc). W zakresie dalszej działalności popularyzacyjnej należy odnotować wystawy wędrowne typu oświatowego, z materiału zastępczego (fotografii): *Sztuka ludowa Warmii i Mazur* oraz *Chrońmy naszą przyrodę*, opierające się o ekspozycję muzealną, docierające do szkół. Uzupełnieniem materiału fotograficznego, opracowanego i naklejonego na łatwo przenośne plansze z tektury lub pilśniówki, były konspekty pogadarek, przystosowane do poziomu dzieci szkolnych. Do niektórych punktów docierali z pogadankami bezpośrednio pracownicy muzealni, dodatkowo wyjaśniając problematykę oglądanych wystaw. W akcji odczytowej prowadzonej w tym okresie korzystano również z instytucji pokrewnych, jak Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Wojewódzkiego Domu Kultury, Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Kadr Oświatowych oraz szkół. Zainteresowano się również propagandą placówki na zewnątrz, umieszczając w kilku punktach miasta (między innymi na dworcu kolejowym) odpowiednie materiały (plansze) propagujące Muzeum. W gablotkach przy gmachu Muzeum często zmieniane materiały zapoznawały z różnorodnymi zagadnieniami regionalnymi z zakresu kultury. Nawiązano współpracę ze szkołami przez odpowiednie umowy oraz czyniono wysiłki nad zorganizowaniem Towarzystwa Przyjaciół Muzeum wśród młodzieży szkolnej. Niestety, próby te nie dały rezultatu.

Z dawnego majątku, należące do Lehndorfów ze Sztynortu, przywieziono unikalny zegar słoneczny typu polyedrycznego z 1741 r. Dotychczasowe bowiem miejsce w tamtejszym parku, przylegającym do pałacu, nie gwarantowało bezpieczeństwa tego niezwykle interesującego obiektu. Zmontowano go na dziedzińcu zamkowym. Oprócz zegara na dziedzińcu znalazła pomieszczenie kamienna „baba” przywieziona z Barcian.

W kwietniu czynna była *Wystawa łowiecka* (trofeów myśliwskich), urządzona przez Polski Związek Łowiecki, w ramach corocznych pokazów.

Z okazji przypadającej 600 rocznicy założenia Olsztyna 12 listopada w salach gotyckich odbyła się uroczysta sesja naukowa zorganizowana przez oddział olsztyński Polskiego Towarzystwa Historycznego. W sesji uczestniczyli m.in. prof. dr Bogusław Leśnodorski i prof. dr Tadeusz Cieślak z Warszawy, prof. dr Stanisław Hożowski i prof. dr Wojciech Hejnosz z Torunia. Referaty wygłosili: Bolesław Leśnodorski, Emilia Sukertowa-Biedrawina, Tadeusz Grygier i Janina Stankowska²⁶.

Czynności nad inwentaryzacją i ewidencją obiektów muzealnych posunęły się poważnie naprzód, zwłaszcza w Dziale Etnograficznym i Archeologicznym. Do tych ostatnich zaangażowano okresowo mgr. Jerzego Okulicza z Warszawy. Pracowni Konserwacji Zabytków w Gdańsku przekazano skrzydła późnogotyckiego ołtarza Św. Jodoka w celu przeprowadzenia prac restauracyjnych. W skrzydle wschodnim zamku pomalowano wszystkie pomieszczenia.

11. ROK 1954

Muzealna wystawa objazdowa *Sztuka ludowa Warmii i Mazur* przebywała w terenie od 5 maja do 30 września i odwiedziła 18 miejscowości województwa olsztyńskiego i białostockiego: Susz, Zalewo, Miłomłyn, Ornetę, Dobre Miasto, Jeziorany, Reszel, Ryn, Ruciane-Nidę, Wielbark, Biskupiec, Pasy, Białą Piską, Szczuczyn, Au-

²⁵ W. Wrzesiński, *Kronika olsztyńskiego Oddziału PTH 1948—1955*, Zapiski Historyczne, t. 23, 1957, z. 1—3, ss. 291—294.

²⁶ W. Wrzesiński, *Kronika naukowa woj. olsztyńskiego za lata 1953—1956*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1957, nr 2, s. 104.

gustów, Suwałki, Gołdap, Olecko i Elk. Korzystano z sal szkolnych, świetlic oraz sal kinowych. Liczba zwiedzających wyniosła 19 626 osób. Oprócz wymienionych miejscowości w Muzeum w Kwidzynie przebywała od 30 listopada 1953 do 5 maja 1954 r. Był to jej ostatni objazd, po czym została zlikwidowana.

Opierając się na założeniach programowych konferencji wrześniowej 1953 r., opracowano szczegółowe scenariusze do realizacji stałej ekspozycji. 15 kwietnia spotkali się autorzy poszczególnych scenariuszy w celu scalenia oraz koordynacji w punktach zalebiających się i powtarzających to samo zagadnienie. Głównym założeniem całości było ukazanie wiedzy o terenie przez działy: Przyrodniczy, Archeologiczny, Historyczny, Historii Sztuki oraz Etnograficzny z przegłędzeniem zagadnień walki o utrzymanie polskości obszaru województwa olsztyńskiego oraz ruchów społecznych. Realizacja programu pochłonęła wiele czasu. Gromadzono materiały fotograficzne z różnych ośrodków bibliotecznych i archiwalnych rozproszonych po kraju. Ponadto w czerwcu przygotowano projekt nowoczesnego sprzętu (inż. A. Wolński), którego wykonawstwo ciągnęło się długie miesiące. Wymogi scenariuszy uwzględniały wiele eksponatów zastępczych. Skopiowano interesujący fresk średniowieczny o tematyce świeckiej z końca XIV wieku, przedstawiający orszak rycerzy krzyżackich (według akwareli królewieckiej z archiwum konserwatora, dziś Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie), dokonano odlewu gipsowego popiersia biskupa warmińskiego Andrzeja Batorego z nagrobka renesansowego w Barczewie. Skopiowano w technice temperowej portret toruński Kopernika (wykonał artysta plastyk Leonard Torwirt). Zrobiono wiele dużych fotokopii z dokumentów archiwalnych oraz zdjęć zabytków architektonicznych, które wykorzystano na planszach. W odpowiednio zmniejszonej skali, dostosowanej do wnętrza krużganka, skopiowano chorągwie zdobyte przez Jagiełłę pod Grunwaldem (według *Bandieria Prutenorum* Długosza), wykonano kopię cepu bojowego znalezionej na Polach Grunwaldzkich (według przekazu rysunkowego katalogu *Prussia-Museum*) oraz wiele innych czynności. Dodatkową trudność spowodował brak w gronie pracowników muzealnych specjalistów z zakresu historii sztuki. Odcinek ten opracował dla ekspozycji mgr T. Skubiszewski z Poznania. Latem udostępniono salę poświęconą wczesnemu średniowieczu oraz okresowi średniowiecza, następne sale otwierano sukcesywnie. Rozszerzono kontakty z bibliotekami uniwersyteckimi oraz instytutami naukowymi, uzyskując wiele materiału mikrofilmowego i fotograficznego, wzbogacając równocześnie podręczne archiwum materiałów naukowych. Między innymi dla Działu Etnograficznego wykonano fotografie z klisz dotyczących interesującego haftu białego oraz ceramiki nadwiślańskiej z Muzeum w Kwidzynie. Materiały te są wyjątkowo cenne, zachodzi bowiem przypuszczenie, że oryginały wywieziono do Niemiec Zachodnich i mogą nie istnieć. Sprawa stroju ludowego odżyła z ponowną siłą w związku z tendencjami reaktywowania go do celów świetlicowych. W sprawie tej konsultowano się kilkakrotnie na pokazach Centrali Przemysłu Ludowego i Artystycznego. Opracowano obszerny artykuł o kaflarstwie, opierając się na niepublikowanych dotąd obiektach w Olsztynie, Szczytnie i Lidzbarku Warmińskim (pomieszczenia pomuzealne w zamku)²⁷.

Prace popularyzacyjne kontynuowali pracownicy muzealni z niestabnącą siłą. Ukazały się liczne informacje i artykuły opracowane przez wszystkich pracowników naukowych. Udostępniono wystawę oświatową *Zabytki i polskość miast Warmii i Mazur*. W dniach Oświaty, Książki i Prasy zorganizowano w Olsztyńskich Zakładach Graficznych specjalną wystawę dydaktyczną poświęconą starodrukowi. Również akcję odczytową prowadzono z dużym nasileniem, zwłaszcza w ośrodkach terenowych Centrali Przemysłu Ludowego i Artystycznego, w Wojewódzkim Domu Kultury i za pomocą agend Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. Urządzono wystawę okolicznościową *Uniwersytet Moskiewski* (15 września — 15 października). W związku z 10 rocznicą Polski Ludowej opracowano scenariusz specjalnej wystawy sztuki ludowej województwa olsztyńskiego (otwartej w 1955 r. oraz wydano ilustrowaną ulotkę, nawołującą do wzięcia w niej udziału). Opracowano i wydano katalog-składankę dla wystawy „szmaciaków”, urządzonej łącznie z Muzeum w Szczytnie i doty-

²⁷ H. Skurpski, *Kaflarstwo mazurskie*, Polska Sztuka Ludowa, 1955, nr 4, ss. 223—245 (38 ilustracji).

czącej wyrobów tkackich Karoliny Bębenek z Wielbarka oraz jej uczennic²⁸. Dział Etnograficzny kontynuował badania stacjonarne rozpoczęte w ubiegłym roku z inicjatywy Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, przeznaczona dla Polskiego Atlasu Etnograficznego (Milikowo i Stonecznik, powiat morąski, po 6 dni, zaś w 1953 r. przeprowadzono badania we wsi Kabiny, powiat reszelski — 14 dni).

W salach muzealnych urządzono kilka wystaw, z których na wymienienie zasługują:

1. *Wystawa konkursowa projektów urbanistycznych Olsztyna*, zorganizowana przez Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej w okresie 15 kwietnia — 11 maja. Była ona połączona z oceną i dyskusją, a objaśnień zwiedzającym udzielali projektanci.

2. *Wystawa kartograficzna* (maj — lipiec), zorganizowana przez Stację Naukową Polskiego Towarzystwa Historycznego z okazji 500-lecia inkorporacji Pomorza. Przygotowana ją w związku z dorocznym walnym zjazdem Polskiego Towarzystwa Historycznego, który odbył się na zamku (sale gotyckie) 30 i 31 maja. Sesji przewodniczyła prof. dr Natalia Gąsiorowska, a referaty, związane z zagadnieniami Pomorza Mazowieckiego, wygłosili: prof. dr Tadeusz Cieślak, prof. dr Andrzej Bukowski, dr Tadeusz Grygier, Emilia Sukertowa-Biedrawina, Bohdan Wilamowski i prof. dr Bogusław Leńnodorski.

12. ROK 1955

Założenia programowe ekspozycji muzealnej realizowano w miarę dopływu odpowiednich kwot pieniężnych, zazwyczaj szczupłych i niewystarczających. Otwarto dalsze sale oraz zmodernizowano dawną ekspozycję według nowych opracowań.

Jedną z najważniejszych wystaw muzealnych nosiła tytuł *X-lecie sztuki ludowej Warmii i Mazur* (8 maja — 30 października). Zorganizowana została z funduszy Wydziału Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej przy współudziale Muzeum. Pokazano tu dorobek lat minionych, próbując jednocześnie umiejscowić go w czasie, jako zjawisko społeczne oparte na wielowiekowej tradycji artystycznej regionu. Wydano ilustrowany katalog, sumujący wysiłek dotychczasowych 10 lat na tym odcinku, uwypuklając nazwiska i sylwetki poszczególnych twórców ludowych (Karolina Bębenek, Anastazja Makarowska, Leokadia Barwińska, Marian Filipowicz)²⁹. Wystawa spotkała się z bardzo ciepłym przyjęciem i uzyskała wiele recenzji prasowych³⁰; eksponowano ją przez 152 dni.

4 grudnia otwarto wystawę obzjadową *Działacze Mazur i Warmii epoki Mickiewicza* ze szczególnym uwypukleniem postaci Mrongowiusza jako językoznawcy i propagatora polskości. Organizatorami wystawy byli: Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu i Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Scenariusz oraz przewodnik po wystawie (druk w 1956) opracowali: Emilia Sukertowa-Biedrawina i Tadeusz Grygier. Wystawa zwróciła następnie wiele miejscowości województwa olsztyńskiego. Udział Muzeum w pracy nad wystawą dotyczył realizacji technicznej oraz nadzoru nad stroną wizualną.

Muzeum w Majdanku pod Lublinem przesłało na obszar województwa olsztyńskiego wystawę *Majdanek ostrzeża*, którą w Olsztynie udostępniło w okresie od 24 lipca do 6 sierpnia. Z okazji miesiąca Przyjaźni Polsko-Radzieckiej zorganizowano wystawę muzealną *Szewczenko jako malarz*, pokazując twórczość artystyczną poety ukraińskiego w barwnych reprodukcjach.

²⁸ F. A. Klonowski, *Wystawa szmaciaków w Muzeum w Szczytnie*, Olsztyn 1954, ss. 4 nlb, 2 ilustr.

²⁹ *Sztuka ludowa Warmii i Mazur. Katalog wystawy*, Olsztyn 1955, ss. 20, 8 tabl. z ilustracjami, *Wstęp* — M. Judziewicz; *Wystawy i konkursy w okresie X-lecia* — H. Skurpski; część katalogowa — F. A. Klonowski.

³⁰ Najobszerniejsze omówienie: S. Sulima [W. Ogrodziński], *W przyzmacie X-lecia (na marginesie wystawy sztuki ludowej)*, Mazury i Warmia, 1955, nr 2—3, ss. 41—44 z ilustracjami.

W ostatnim kwartale z okazji 10 rocznicy Polski Ludowej urządzono niewielką wystawę obrazującą osiągnięcia i dorobek Muzeum Mazurskiego olsztyńskiego w ubiegłych latach. Plansze ilustrowały: działalność naukową i popularyzatorską, liczbę eksponatów oraz frekwencję. W gablotach pokazano publikacje muzealne (katalogi, opracowania, artykuły, zdjęcia), dotyczące eksponatów oraz wystaw. Współ z Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku przygotowano wystawę oświatową *Mikołaj Kopernik na Warmii*. Zorganizowano stałe punkty dla wystaw tego typu w kilku miejscowościach (hol Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Szczytnie, Powiatowy Dom Kultury, świetlice kolejowe). Wspólnie z Konserwatorem Ochrony Przyrody zainicjowano w miejscowym dzienniku konkurs na temat *Ochrona ptaków w zimie*. Nadal prowadzono akcję odczytową (około 150 pogadanek). Nie zaniedbano również odcinka prasowego, współpracując z szeregiem pism lokalnych, udostępniając materiał zdjęciowy lub przygotowujący popularne artykuły, związane z przeszłością województwa olsztyńskiego. Rok ten zaznaczył się ożywieniem działalności naukowej i kulturalnej w Olsztynie, widocznej nie tylko w zasięgu placówki muzealnej. Poszerzyło się oddziaływanie na skutek powstania lokalnego miesięcznika „Mazury i Warmia”, zamieszczającego wiele materiałów z tych dziedzin. Był to wynik troskliwej opieki Wydziału Propagandy Komitetu Wojewódzkiego PZPR (sekretarz Michał Frank), który wykazał wielkie zrozumienie dla spraw środowiska humanistycznego.

Sytuacja na odcinku kadr muzealnych wybitnie się poprawiła. Uzyskano kilku nowych pracowników. Na miejsce historyka sztuki Janiny Sekurackiej (1 XI 1953 — 30 VI 1955), zatrudniono mgr Annę Kunzendorf (1 III — 31 XII 1956) oraz archeologa mgr. Romualda Odoja (od 1 VII). Ten ostatni, z tytułu wykonywanej funkcji terenowego inspektora rzeczoznawcy zabytków archeologicznych, mocno związał się z Działem Archeologii. Prowadził akcję ratowniczą między innymi w Równinie Dolnej w powiecie kętrzyńskim, dokonując prac badawczych z funduszy konserwatorskich³¹. Z ramienia Działu Etnograficznego Franciszek A. Klonowski wykonywał dla Wojewódzkiego Konserwatora częściową inwentaryzację budownictwa ludowego województwa olsztyńskiego (pomiar, fotografie, rzut poziomy, opis) w powiecie działowskim, morąskim, pasłęckim, piśskim i szczyieńskim. Badania te prowadził wymieniony także w następnym roku w powiatach mrągowskim i ostródzkim. Jako pracę zleconą wykonano katalog kartkowy zabytków archeologicznych znajdujących się w Muzeum w Szczytnie z wórnikiem dla posiadacza.

13. ROK 1956

Na czoło działalności tego roku wysuwają się prace przygotowujące wystawę *Pamiętki polskości Warmii i Mazur*. Rozpisano konkurs z nagrodami dla osób, które dostarczą najbardziej interesujący i cenny materiał. W związku z tym wydano ulotkę (nakład 5 tys. egz.) oraz kartki pocztowe, które wysyłało imiennie pod adresem przypuszczalnych posiadaczy materiałów, działaczy, członków Związku Polaków w Niemczech itp. Prócz tego prowadzono ożywioną akcję prasową. Rezultat konkursu był nader obfity. Wpłynęło wiele eksponatów, częstokroć całkowicie nieznanych. Zebrano interesujący materiał o wielkim znaczeniu historycznym oraz mocnym ładunku emocjonalnym: polskie książki, legitymacje dokumentujące przynależność do polskich organizacji, odznaki stowarzyszeń, świadectwa ukończenia szkół polskich, sztandary oraz fotografie amatorskie, nieraz pomięte i wyblakłe.

W salach parterowych urządzono wystawę objazdową Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie pt. *Historia społeczeństwa i jego kultura*. Uzupełniono ją eksponatami archeologicznymi, związanymi z obszarem Olsztyńskiego. Wypełniała ona lukę w ekspozycji muzealnej a związaną z najwcześniejszymi dziejami człowieka.

W okresie 22 stycznia — 25 maja eksponowano wystawę objazdową *Olsztyn, wczoraj, dziś i jutro*, nawiązującą do 600 rocznicy założenia miasta. Przedstawiono

³¹ W. Ziemińska, *Działalność Działu Archeologicznego Muzeum Mazurskiego w Olsztynie za 1955 r.*, Wiadomości Archeologiczne, t. 23, 1956, ss. 292—293, z ilustracjami.

na niej rozwój historyczny, kulturalny i ekonomiczny miasta, jego związki z Polską, okres plebiscytu, walkę żywiołu polskiego, wyzwolenie i dźwiganie się miasta wojewódzkiego z ruin po drugiej wojnie światowej oraz perspektywy jego rozwoju. Organizatorami wystawy byli: Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu i Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie. Scenariusz oraz ilustrowany przewodnik opracował Andrzej Wakar. Wystawa odwiedziła wiele miejscowości województwa. W dniach od 1 listopada do 11 grudnia udostępniono sale muzealne dla wystawy *Odrodzenie w Polsce*, nadesłaną przez Biuro Wystaw Objazdowych Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Dzięki wspólnym staraniom redakcji miesięcznika „Warmia i Mazury”, Muzeum oraz Związku Polskich Artystów Plastyków w dniach od 16 grudnia 1956 do 30 stycznia 1957 r. udostępniono wystawę warszawskiej grupy malarskiej R-55. Był to pierwszy w Olsztynie pokaz twórczości awangardowej autorów: Mariana Bogusza, Zygmunta Dłubaka i Kajetana Sosnowskiego. Wywołała ona wiele uwag i artykułów prasowych, przyczyniając się do rewizji dotychczasowych poglądów na estetykę dzieła plastycznego.

W okresie Międzynarodowego Tygodnia Opieki nad Zabytkami wspólnie z Wojewódzkim Konserwatorem urządzono wystawę fotograficzną pt. *Zabytki Warmii i Mazur w fotografii* (od 26 września do 31 października). Dokonano zakupów najciekawszych prac.

10 września prof. dr Kazimierz Nitsch, czołowy językoznawca polski, wygłosił w sali kopernikowskiej odczyt pt. *Pierwsze moje badania gwary warmińskiej*. Interesujący temat zgromadził liczną publiczność. Odczyt stał się okazją do złożenia hołdu wielkiemu uczonemu, który swój dorobek naukowy rozpoczął od badań językoznawczych nad gwarą obszaru olsztyńskiego. Organizatorem imprezy był Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu oraz Muzeum.

27 września w sali kopernikowskiej odbyła się sesja naukowa poświęcona 60 rocznicy powstania Mazurskiej Partii Ludowej, zorganizowana przez Stację Naukową i oddział olsztyński Polskiego Towarzystwa Historycznego³². Referaty wygłosili obok historyków (Tadeusz Grygier), również działacze miejscowi, związani z tym ruchem (Fryderyk Leyk, Walter Późny, Gustaw Leyding, Karol Małek). Dnia 17 listopada miała miejsce inna sesja naukowa, w której referaty wygłosili również miejscowi działacze (Jan Baczewski, Jan Boenigk). Tematem obrad był Związek Polaków w Prusach Wschodnich z okazji 35-lecia jego założenia³³.

1 czerwca objęła kierownictwo Działu Archeologicznego mgr Włodzimiera Ziemińska-Odojowa, a 1 października mgr Zygmunt Lietz rozpoczął pracę w Dziale Historycznym. Na odcinku archeologii najwięcej uwagi poświęcono inwentaryzacji, katalogowaniu oraz gromadzeniu dokumentacji. Przeprowadzono szereg wizytacji stanowisk archeologicznych w terenie, dokonano niewielkich zmian w ekspozycji oraz zajęto się porządkowaniem magazynów³⁴.

Dział Etnograficzny pod kierunkiem mgr. Franciszka A. Klonowskiego zainicjował inwentaryzację wiatraków w 19 powiatach województwa olsztyńskiego, którą ukończono w połowie roku następnego. Zagadnienie to nie miało dotąd prawie żadnego odzwierciedlenia w literaturze niemieckiej, ponadto zanikanie tych tradycyjnych obiektów techniki wymagało szybkiej dokumentacji. Rezultatem badań był artykuł ogłoszony w „Roczniku Olsztyńskim”³⁵. Wydano serię popularnych i tanich pocztówek zawierających 18 tematów z eksponatów etnograficznych muzeów w Olsztynie i Szczytnie oraz z Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku (gmach muzealny, wnętrza sal, instrumentaria astronomiczne). W „Głosie Olsztyńskim” ukazywała się popularzacyjna rubryka „Poznajmy zabytki” (zdjęcia ze zwięzłą informacją). Materiały dotyczyły archeologii, etnografii i sztuki. Brano udział w konferen-

³² W. Ogrodziński, *60 lat ruchu ludowego na Mazurach*, Kwartalnik Historyczny, 1957, ss. 170—182.

³³ W. Ogrodziński, *35-ta rocznica założenia Związku Polaków w Niemczech*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1957, nr 2, ss. 107—111.

³⁴ W. Ziemińska-Odojowa, *Działalność Działu Archeologicznego Muzeum Mazurskiego w Olsztynie w 1956 r.*, Wiadomości Archeologiczne, t. 25.

³⁵ F. A. Klonowski, *Z historii i inwentaryzacji wiatraków na Warmii, Mazurach i Powiślu*, Rocznik Olsztyński, t. 1, 1958, ss. 193—222, z ilustracjami.

ejach organizowanych przez Instytut Historii i Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk.

Urządzono okolicznościową wystawę pt. *Plastyka ukraińska* (od 15 września do 16 października). W dniach od 15 do 18 sierpnia, w ramach międzywojewódzkiej wymiany kulturalnej, nastąpił trzydniowy wyjazd do Kaliningradu (dawny Królewiec). Zapoznano się z tamtejszymi placówkami kulturalnymi, z działalnością muzeum i biblioteki. We wrześniu Muzeum olsztyńskie rewizytowała delegacja radzieckich działaczy kulturalnych z Kaliningradu.

W sali kopernikowskiej odbył się 20 sierpnia koncert Średniej Szkoły Muzycznej w Olsztynie, jako doroczny popis uczniów opuszczających tę uczelnię.

14. ROK 1957

Działalność Muzeum rozrosła się poważnie. Przybyli nowi pracownicy, wykrytalizowały się poszczególne człony ekspozycyjne specjalizujące się na swoim odcińku. Stąd też działalność wymaga omówienia poszczególnych działów, a obraz całości uzyska pełniejsze uwypuklenie oraz przejrzystość.

Dział Przyrodniczy. Dokonano gruntownych zmian w ekspozycji, zwłaszcza wśród okazów ornitologicznych. Wiele przestarzałych eksponatów wyłączono, zastępując je nowymi. Zlecono spreparowanie 40 sztuk nowych, wśród których uwzględniono duże okazy ssaków. Tym samym dział eksponatów znacznie się powiększył. W muzeobusie wypożyczonym przez Stowarzyszenie Historyków Sztuki w Warszawie urządzono wystawę objazdową pt. *Chrońmy naszą przyrodę*. Eksploatowano ją w powiatach pasłęckim, braniewskim i iławskim, razem 79 dni, frekwencja wyniosła 38 693 osoby³⁶. Przeprowadzono badania terenowe nad rozmieszczeniem i stanem parków, rezerwatów oraz pomników przyrody nieożywionej, które wyzyskano na odpowiednich planszach wystawy objazdowej. Zadzierżgnięto współpracę ze szkolnymi kołami turystyczno-krajoznawczymi oraz Ligą Ochrony Przyrody, dla których przygotowano prace i referaty.

Dział Archeologiczny. Opracowano i wydrukowano ankietę archeologiczną, którą rozesłano w liczbie 350 egzemplarzy do szkół podstawowych w 6 powiatach województwa olsztyńskiego, licząc na zainteresowanie ze strony nauczycieli. Jednakże owoc tej ankiety był nikły pomimo akcji prasowej, otrzymano bowiem zaledwie 27 odpowiedzi. Nakładem poważnych kwot zorganizowano magazyny archeologiczne, przeznaczając na ten cel pomieszczenie strychowe na III kondygnacji skrzydła północnego o kubaturze 500 m³. Przeprowadzono tu odpowiednią sieć oświetleniową oraz zmontowano regały. Zabytki uzyskaly zatem odpowiednie przestronne pomieszczenie. Równocześnie uzyskano poważny zapas miejsca dla eksponatów napływających z bieżących badań wykopaliskowych. Wraz z Konserwatorem Zabytków Archeologicznych przeprowadzono czterotygodniowe badania w Równinie Dolnej³⁷ oraz w Żywej Wodzie w powiecie suwalskim. Dokonywano też wstępnych badań zabezpieczających na zniszczonym kurhanie z okresu halsztacko-lateńskiego w Lidzbarku Warmińskim³⁸, na Starym Mieście w Olsztynie przeprowadzono też kilka wizytacji terenowych. Przygotowano i opublikowano sprawozdania z przeprowadzonych badań. Wraz z Działem Historycznym zapoczątkowano organizację Dzia-

³⁶ I. Kolpy, *Objazdowa wystawa ochrony przyrody woj. olsztyńskiego*, *Chrońmy Przyrodę Ojczystą*, 1958, z. 4, ss. 41—43, z 3 ilustracjami.

³⁷ R. Odoj, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w miejscowości Równina Dolna, pow. Kętrzyn*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 23, 1956, ss. 177—196; tenże, *Równina Dolna, pow. Kętrzyn*, *Dawna Kultura*, 1956, z. 1, s. 60; tenże, *O stroju północnych pogan*, *Ziemia*, 1957, nr 8, ss. 23—25 z 3 ilustracjami (opis stroju Prusów w oparciu o materiały wykopaliskowe w Równinie Dolnej p. Kętrzyn); tenże, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych w Równinie Dolnej, p. Kętrzyn w 1956 i 1957 r.*, *Rocznik Olsztyński*, t. 1, 1958, ss. 117—156 (z ilustracjami).

³⁸ W.Z.O. [W. Ziemińska-Odojowa], *Lidzbark Warmiński, Z Otchłani Wieków*, 1958, z. 1, s. 44.

łu Numizmatycznego, porządkując posiadane monety z różnych okresów oraz medale (w liczbie około 300 egz.).

Dział Etnograficzny. Urządzono salkę poświęconą rybactwu jeziornemu, złożoną z modeli narzędzi i sieci oraz plansz z fotografiami. Materiały uzupełniono narzędziami kłusowniczymi używanymi do połowu ryb.

Wykonano również modele ozdobnych szczytów chat mazurskich, oddrzwii i okien, dając początek w ten sposób ekspozycji poświęconej budownictwu ludowemu.

Współ z Wydziałem Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej przygotowano i urządzono *Wystawę pamiątkarstwa*. Nawiązywała ona do analogicznej inicjatywy zorganizowanej w 1949 r. Droga konkursu uzyskano bardzo liczny materiał. Wystawę poprzedziły przeglądowe eliminacje dokonane jeszcze w ubiegłym roku, przygotowujące grunt pod zasadniczy cel, jakim było opracowanie masowej i taniej pamiątki turystycznej. Niestety, pomimo dużej liczby nadesłanych eksponatów (łącznie 413) inicjatywa nie została podchwycona i należyce wykorzystana przez instytucję trudniące się ich wyrobem. Z wystawą i konkursem związane nagrody i zakupy, które otrzymało łącznie 19 osób. Wydano katalog z licznymi ilustracjami na papierze kredowym³⁶.

Współ z Muzeum Kultur Ludowych w Młocinach pod Warszawą urządzono w okresie letnim na barce pływającą wystawę pt. *Polskość Warmii i Mazur*. Scenariusz opracowali Anna Szyfer i Hieronim Skurpski. Znaczną liczbę eksponatów dostarczyło Muzeum w Olsztynie (z zakresu etnografii, piśmiennictwa, fotografii). Barka z wystawą przebywała w nadbrzeżnych wsiach rejonu Wielkich Jezior, po kilka dni w każdej (łącznie 90 dni).

W grudniu udostępniono w Muzeum wystawę rysunków młodzieży szkolnej na temat zabytków architektury i kultury ludowej. Zorganizowano ją wspólnie z Kuratorium Okręgu Szkolnego w Olsztynie.

Przeprowadzono dokładne badania na temat Parku Etnograficznego w Olsztynie, których rezultatem był opracowany przez Franciszka A. Klonowskiego przewodnik, wydany następnie drukiem. Zapoczątkowano inwentaryzację młynów wodnych województwa olsztyńskiego. Ponadto wzięto udział w konferencji Centralnego Ośrodka dla Inwentaryzacji Budownictwa Ludowego w Warszawie (grudzień), składając szczegółowe sprawozdanie z działalności inwentaryzacyjnej nad budownictwem ludowym Warmii i Mazur, prowadzonej przez Konserwatora Wojewódzkiego i Muzeum.

Nawiązano ścisły kontakt z zespołem nauczycieli zrzeszonych w Polskim Towarzystwie Ludoznawczym w Nowym Mieście, którzy podjęli próbę zorganizowania Muzeum w tamtejszej baszcie obronnej. Kilkakrotnie konsultowano z nimi zakres zbierania i kompletowania eksponatów.

Dział Sztuki. Ze względu na płynność kadr wykonywano jedynie czynności inwentaryzacyjne, porządkowano magazyny oraz uzupełniano wystawy czasowe i oświatowe materiałami z zakresu historii sztuki. Dokonano niewielkich zmian w ekspozycji muzealnej.

Dział Historii i Archiwum Naukowe. 27 stycznia otwarto uroczyste wystawę pt. *Pamiątki polskości Warmii i Mazur*. Uroczystość zgromadziła wielu dawnych działaczy polskich z Olsztyna i województwa. Ministerstwo Kultury i Sztuki reprezentował M. Ptaśnik, zastępca dyrektora Centralnego Zarządu Muzeów, a Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Jan Boenigk, zastępca przewodniczącego. Uroczystość została sfilmowana przez Polską Kronikę Filmową i umieszczona w przeglądzie tygodniowym (7/57), dzięki czemu zyskała rozgłos ogólnopolski. Marginesowo należy dodać, że była to pierwsza akcja kulturalna województwa olsztyńskiego, która znalazła dokumentację filmową. Na wystawie pokazano między innymi 120 zdjęć fotograficznych, 3 sztandary (plebiscytowy i 2 Związku Polaków w Niemczech), legitymacje działaczy, starodruki, numery gazet. Materiał rozmieszczono w 10 gablotach stolikowych, na 20 planszach i 2 pulpitych ściennych.

³⁶ *Katalog wystawy pamiątkarstwa Warmii i Mazur*, Olsztyn 1957, ss. 16 i 32 tabl. z ilustracjami. *Słowo wstępne* — W. Ogrodziński i H. Skurpski; *Część katalogowa* — F. A. Klonowski, zdjęcia — A. Kuraczyk.

Ukazano twórczość i działalność Michała Kajki, Andrzeja Samulowskiego, Feliksa Nowowiejskiego, S. Antoniego Sznarbacha, Jerzego Lanca, ks. Walentego Barczewskiego oraz przedstawiono sprawy związane ze szkolnictwem polskim i organizacjami młodzieżowymi. Największy wysiłek w zorganizowanie wystawy włożył Zygmunt Lietz. Wydano przewodnik nakładem Wydziału Kultury Przydium Wojewódzkiej Rady Narodowej⁴⁰.

W związku z uroczystościami 600 rocznicy założenia Kętrzyna opracowano wystawę oświatową dla tego miasta⁴¹. W okresie od 10 lutego do 15 czerwca czynna była duża, składająca się z 2 części ekspozycja pt. *Walka o społeczne i narodowe wyzwolenie ludności Warmii i Mazur* zorganizowana przez Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu, Wydział Kultury i Stację Naukową Polskiego Towarzystwa Historycznego⁴². Otwarcia dokonał Czesław Wycech, marszałek Sejmu. Wystawa była czynna również w terenie.

Kompletowano materiał dotyczący historii poszczególnych miast, inwentaryzowano klisze fotograficzne oraz przygotowywano katalog pozycji regionalnych znajdujących się w bibliotece muzealnej.

16 grudnia 1957 r. odbyła się sesja naukowa, jak i w ubiegłym roku zorganizowana przez Polskie Towarzystwo Historyczne oraz Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu, poświęcona położeniu ekonomicznemu ludności polskiej i banków w Niemczech w okresie międzywojennym. Referaty wygłosili: Jan Baczewski, Julian Malewski, Jan Kocik, Stanisław Rozanowski, Zygmunt Lietz i Wojciech Wrzesiński⁴³.

15. ROK 1958

Dział Przyrodniczy. Ekspozycję Działu przeniesiono w maju do odnowionych sal I piętra w skrzydle południowym. Pomieszczenie było dotąd użytkowane przez Centralne Biuro Wystaw Artystycznych, które obecnie ulokowano w skrzydle południowym, przeznaczając czasowo na ten cel dawną kaplicę Św. Anny. Ekspozycja w stosunku do poprzedniej uległa poważnemu rozszerzeniu i została zasilona nowymi nabytkami, zwłaszcza w zakresie ssaków (wilk, lis, dzik). Posiadany zielnik powiększył liczbę okazów, dzięki zakupowi 142 nowych, zebranych przez J. Hutorowicza. Niektóre z roślin pokazano w formie wystawowej.

Przeprowadzono dalsze badania nad pomnikami przyrody nieożywionej oraz gromadzono materiały niezbędne w części geologicznej Działu. Zaadaptowano strych na podręczny magazyn przyrodniczy. W dalszym ciągu opiekowano się wystawą objazdową pt. *Chrońmy naszą przyrodę*, wykorzystując muzeobus Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Warszawie (czynna w okresie od 19 października do 28 listopada, łącznie 41 dni, liczba osób zwiedzających — 21,916). Wspólnie z Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku opracowano wystawę oświatową *Z dziejów astronomii*, udostępniając ją 24 października.

Dział Przyrodniczy liczył pod koniec 1958 r. łącznie 1305 eksponatów.

Dział Archeologiczny. Wzięto udział w trzytygodniowych badaniach w Równinie Dolnej, prowadzonych przez Konserwatora Zabytków Archeologicznych oraz w kompleksowych badaniach na Suwalszczyźnie (Żywa Woda, powiat suwalski — 7 tygodni), pod kierownictwem Jerzego Antoniewicza. Przeprowadzono badania powierzchniowo-zwiadowcze w powiecie piskim (2 tygodnie). Wizytowano następujące grodziska: Garbno, Równina Dolna, Wilczyno, Radosze, Barciany, Sępopol i Stare Jegławki. Badania w Grotkach, pow. działowski prowadził Jerzy Okulicz (częściowo finansowane z funduszy Muzeum w Olsztynie).

⁴⁰ Z. Lietz, *Pamiętki polskości (1919—1939)*, Olsztyn 1957, ss. 36 (z ilustracjami).

⁴¹ 600-lecie Kętrzyna, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1957, nr 2, s. 101.

⁴² E. Sukertowa-Biedrawina, T. Grygier, *Walka o społeczne i narodowe wyzwolenie ludności Warmii i Mazur (przewodnik po wystawie)*, Olsztyn 1956, ss. 172 (z ilustracjami).

⁴³ *Położenie ekonomiczne Polonii w Niemczech w okresie międzywojennym. Sesja naukowa* (Streszczenie referatów), Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1958, nr 2, ss. 170—182.

Opracowano i oddano do druku „Wiadomościom Archeologicznym” wyniki badań w Żywej Wodzie oraz sprawozdanie z działalności za rok 1957. Prowadzono praktyczne zajęcia oraz pogadanki z organizatorami mazurskiej akcji harcerskiej w Karwicy w powiecie piskim na temat archeologii polskiej. Wzięto udział w konferencjach: sprawozdawczo-planistycznej Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Bydgoszczy (grudzień) oraz poświęconej badaniom nad Suwalszczyzną w Warszawie (październik). Do Pracowni Konserwatorskiej Badań Miasta Stołecznego Warszawy przekazano żelazne narzędzia z odkryw na Starym Mieście w Olsztynie, a do Pracowni Państwowego Muzeum Archeologicznego naczynia z badań w Lidzbarku Warmińskim i w Grotkach, powiat działdowski. Łączna liczba zainwentaryzowanych pozycji w Dziale wynosiła pod koniec roku 1958 — 638, kart inwentaryzacyjnych 225 oraz 626 teczek archiwum materiału naukowego.

Dział Etnograficzny. Dokonano inwentaryzacji warmińskiej rzeźby ludowej w powiatach: olsztyńskim, biskupieckim i lidzbarskim, razem około 60 obiektów. W ten sposób uzupełniono działalność z tego zakresu zapoczątkowaną w ubiegłych latach, dokonując przy tym odkryć wielu ciekawych i nieznanych rzeźb. W ramach uroczystości związanych z 650 rocznicą założenia Lidzbarka urządzono wystawę rzeźby ludowej w tamtejszym zamku. Należy zaznaczyć, że obiekty z tego zakresu były znane wyłącznie fragmentarycznie z wystaw muzealnych, na wystawach zaś ogólnopolskich i poza granicami kraju wzbudzały wielkie zainteresowania⁴⁴. Nauka niemiecka nie zdradzała żadnego zainteresowania ludową rzeźbą z obszaru Warmii. Wystawa na zamku lidzbarskim była czynna w dniach od 15 czerwca do 1 września, frekwencja wyniosła około 8 tys. osób. Uzyskawszy zgodę Muzeum Historycznego m. Warszawy przeniesiono ją do Warszawy, jako pierwszą wystawę muzealną poza obszarem województwa. Z pomocą finansową wystawie w Lidzbarku przyszło Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie. Wydano Katalog⁴⁵. Natomiast ekspozycję warszawską sfinansowała w znacznym stopniu Stołeczna Rada Narodowa m. Warszawy, która pokryła koszty oprawy graficznej. Wystawa spełniła swe zadanie. Wnętrze zaprojektował artysta plastyk Stawomir Gliński. Spotkała się ona z przychylnym przyjęciem uzyskując liczne wzmianki w prasie ogólnopolskiej, ponadto została sfilmowana przez Polską Kronikę Filmową i telewizję. W uroczystym otwarciu wzięli udział Z. Dworakowski, przewodniczący Stołecznej Rady Narodowej, Zbigniew Januszko, przewodniczący Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie.

Ekspozycję Działu Etnograficznego przeniesiono z pomieszczeń skrzydła południowego do przestronnych sal parterowych po Dziale Przyrodniczym. Została ona poważnie rozszerzona wieloma nowymi obiektami, planszami fotograficznymi, mapami i modelami (wśród nich model wiatraka typu holenderskiego z Dobrocina, powiat morąski, wykonany przez inż. Bogdanę Furmańczyka).

Wystawę pamiątkarstwa, przygotowaną w minionym roku z dużym nakładem pracy i wysiłku, otwarto uroczystie 15 stycznia. Zwiedziło ją zaledwie 1317 osób. Zakończono inwentaryzację młynów Warmii i Mazur, wyniki ogłoszono drukiem⁴⁶. Na strychu, w którym mieścił się Dział Etnograficzny w okresie niemieckim, urządzono pojemny magazyn. Było to nieodzowne z uwagi na dopływ dużej liczby nowych obiektów, zwłaszcza z zakresu sprzętarstwa ludowego oraz kultury materialnej.

15 i 16 grudnia odbyła się w zamku ogólnopolska konferencja Centralnego Ośrodka poświęcona inwentaryzacji budownictwa ludowego, zorganizowana wspólnie z Katedrą Architektury i Planowania Wsi Politechniki Warszawskiej oraz Wojewódzkim Konserwatorem w Olsztynie. Na tę naradę przygotowano kilka plansz

⁴⁴ T. Seweryn, *Sztuka ludowa w Polsce (katalog wystawy)*, Kraków 1948; *Exhibition of Polish Folk Art (2—24 maja)*, Londyn 1956; *Traditions et Arts Populaires Polonais du XVI—XX siècle*, Paris 1957.

⁴⁵ *Warmińska rzeźba ludowa (katalog wystawy)*, Olsztyn 1958, ss. 32, z 32 ilustracjami. *Wstęp* — H. Skurpski; *Część katalogowa* — A. F. Klonowski; *zdjęcia* — A. Kuraczyk.

⁴⁶ F. A. Klonowski, *Z historii i inwentaryzacji młynów wodnych*, Rocznik Olsztyński, t. 2, 1959, ss. 173—193.

z zakresu architektury ludowej Mazur i Warmii oraz wygłoszono referat pt. *Typy chałup Warmii, Mazur i Powiśla*⁴⁷.

Wygłoszono kilkanaście odczytów na tematy związane z problematyką etnograficzną województwa olsztyńskiego: na kursie Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, na konferencji ogólnopolskiej nauczycieli zorganizowanej przez Zarząd Główny Związku Nauczycielstwa Polskiego, na kursie aktywu kulturalno-oświatowego województwa olsztyńskiego w Warszawie oraz w Liceum Pedagogicznym w Szczytnie. Zajmowano się również zagadnieniami ukraińskiej sztuki ludowej w oparciu o wystawę w Mrągowie. Ponadto współpracowano z Politechniką Warszawską w sprawie studenckich obozów inwentaryzacyjnych.

Łączna liczba eksponatów Działu Etnograficznego w 1958 r. wynosiła 1185 obiektów.

Dział Historyczny. Gromadzono materiały dotyczące biografii wielu postaci historii regionu oraz poszczególnych zagadnień. Z funduszków Ministerstwa Kultury i Sztuki zakupiono wiele pamiątek, związanych z warmińskim kompozytorem Feliksem Nowowiejskim (ze spuścizny rodziny) z przeznaczeniem do muzeum w Barczewie pod Olsztynem, miejscu urodzenia muzyka. Wykonano obszerny album poświęcony działaczowi i poecie Warmii, Andrzejowi Samulowskiemu, opierając się na unikalnych zdjęciach rodziny, fotokopiach rękopisów oraz rzadkich artykułach, które uzupełniono odpisami wierszy.

Ekspozycję historyczną uzupełniono kilkoma nowymi obiektami. Opracowano scenariusze 2 wystaw oświatowych: *Ruch ludowy na Mazurach w XIX i XX wieku* oraz *Warmia na przestrzeni wieków*. Przygotowano niezbędny materiał fotograficzny do ich realizacji. Sale muzealne udostępniono *Wystawie archiwalnej* w dniach 8—30 września, zorganizowanej przez Wojewódzkie Archiwum Państwowe i Polskie Towarzystwo Historyczne, połączoną z sesją naukową⁴⁸. Od 1 do 14 grudnia odbywała się inna wystawa archiwalna, urządzona przez miejscowe archiwum w związku z sesją naukową poświęconą 40-leciu powstania Komunistycznej Partii Polski⁴⁹. Opublikowano kilkanaście artykułów w prasie miejscowej oraz opracowano kilka recenzji dla periodyków ogólnopolskich i lokalnych, między innymi w „Studiach i Materiałach do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” oraz w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich”.

Dział Sztuki. 15 lutego funkcję asystenta objęła mgr Teresa Zagalewska. Działalność jej skupiła się na inwentaryzacji i katalogowaniu zbiorów. Wykonano kopie 8 fragmentów z średniowiecznego fresku znajdującego się w kościele Św. Anny we Fromborku. Kopie sporządzono na twardym podkładzie, doskonale imitującym oryginały (wyk. Zdzisław Ciara). Wybrano najciekawsze sceny z *Sądu Ostatecznego*, będące interesującym przyczynkiem do kostiumologii oraz obyczajowości średniowiecza. Kopie te uzupełniły ekspozycję historyczną. Uporządkowano posiadany zbiór grafiki, dawnej i współczesnej, uwzględniający również pozycje regionalne. Przygotowano i opracowano 2 wystawy oświatowe: *Artur Grottger* oraz *Van Gogh i Gauguin*, które wykorzystano w stałych punktach w terenie.

Biblioteka. Zainwentaryzowano 350 dzieł, pochodzących z zakupów bieżących oraz uzyskanych z wymiany krajowej i zagranicznej. Uporządkowano i oprawiono kilkanaście roczników polskich i niemieckich czasopism dotyczących regionu olsztyńskiego, które jako luźne numery otrzymano w darze od rodziny Kwasów ze Skajbot, powiat olsztyński. Prowadzono międzybiblioteczne wypożyczenie książek dla własnych pracowników naukowych. Opracowano kilka artykułów do lokalnych periodyków, wygłoszono kilka odczytów, między innymi na kursie nauczycielskim w Olsztynie, dla harcerzy oraz kilka pogadanek dla Radia warszawskiego i olsztyńskiego.

⁴⁷ Wyniki badań w tym zakresie zebrał F. A. Klonowski w książce pt. *Drewniane budownictwo ludowe na Mazurach i Warmii*, Olsztyn 1965.

⁴⁸ A. Łukaszeński, *Sesja naukowa i wystawa archiwalna*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1958, nr 4, ss. 432—437.

⁴⁹ A.Ł. [A. Łukaszeński], *40-lecie KPP*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1958, nr 4, ss. 438—439.

*

W ramach współpracy nawiązanej przez Prezydium Stołecznej Rady Narodowej i Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie, odbyła się 9 października w Warszawie zwołana z inicjatywy Muzeum Narodowego konferencja dyrektorów muzeów warszawskich z przedstawicielami województwa olsztyńskiego: Wydziału Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Konserwatora Wojewódzkiego oraz Muzeum. W naradzie wzięli również udział przewodniczący Stołecznej Rady Narodowej Z. Dworakowski, przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej Zbigniew Januszko, przedstawiciel Ministerstwa Kultury i Sztuki, Rady Naczelnej Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich i Wydziału Kultury Stołecznej Rady Narodowej. Tematem obrad było omówienie ścisłej współpracy muzeów warszawskich z muzeami woj. olsztyńskiego, udzielenie pomocy w zakresie konserwacji zabytków ruchomych, uzupełnienie zbiorów, konsultacje fachowe oraz pomoc w akcji związanej z obchodem rocznicy grunwaldzkiej i 1000-lecia Państwa Polskiego. Przedstawiciele muzeów warszawskich zadeklarowali w trakcie narady gotowość współpracy oraz określili rodzaj konkretnej pomocy. Inicjator narady prof. dr Stanisław Lorentz w imieniu Muzeum Narodowego przekazał w trwałą depozyt Muzeum Mazurskiemu w Olsztynie szkic olejny Jana Matejki do bitwy grunwaldzkiej oraz Antoniego Blanka, *Portret rodziny* (niestety później wycofany).

23 i 24 października odbyła się w Olsztynie narada przedstawicieli muzeów warszawskich, połączona z objazdem głównych punktów zabytkowych i muzealnych województwa olsztyńskiego. Jej celem było sformułowanie szczegółowego programu współpracy oraz wytyczenie założeń dla poszczególnych ośrodków muzealnych. Uczestnicy narady zapoznali się dokładnie z zamkiem w Lidzbarku Warmińskim, wzgórzem katedralnym we Fromborku, Parkiem Etnograficznym w Olsztynie oraz zwiedzili Pole Grunwaldzkie. Narada określiła również inne formy współpracy, jak wymianę wystaw, odczytów, inicjowanie wydawnictw odnoszących się do problematyki Mazur i Warmii, zwłaszcza w zakresie historii sztuki.

Na miesięcznych naradach z przedstawicielami muzeów terenowych omawiano zagadnienia związane z ekspozycją poszczególnych placówek: założenia programowe, reorganizację działów oraz scenariusze i założenia wystaw czasowych i oświatowych. Ponadto poruszano sprawy rocznic, jubileuszów oraz udział placówek w życiu kulturalnym swego środowiska. Niektóre narady odbywały się w muzeach terenowych, będących przedmiotem rozważań.

Przygotowano Pracownię Fotograficzną, wyposażając ją w niezbędne urządzenia, zakupione z funduszy Ministerstwa Kultury i Sztuki. Jak corocznie, wiele stowarzyszeń korzystało z sali odcytowej, do nich dołączyły również Klub Literacki. W sali gotyckiej Państwowa Szkoła Muzyczna zorganizowała dwa koncerty — 20 czerwca i 29 sierpnia.

16. PIERWSZE LATA „ROCZNIKA OLSZTYŃSKIEGO”

Jesienią 1956 r. Jerzy Antoniewicz, pracownik Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, sprawujący zarazem długoletnią opiekę nad zagadnieniami archeologii w województwie olsztyńskim — z którym Muzeum Mazurskie utrzymywało stały kontakt — wystąpił z propozycją wydawania olsztyńskiego periodyku muzealnego. Inicjatywa wiązała się z koncepcją unaukowania Muzeum, rozrastającego się w poważną placówkę humanistyczną, stworzenia możliwości awansu i startu publikacyjnego dla własnych pracowników, a ponadto skupienia badaczy spoza regionu, zainteresowanych problematyką Mazur i Warmii. Była to zresztą dawna koncepcja, wielokrotnie już dyskutowana, zrodzona dość wcześniej, bez mała w pierwszych latach po wyzwoleniu. Obecnie powstała wyjątkowa i nadarzająca się okazja dla jej realizacji. Energiczny J. Antoniewicz na własną rękę poczynił wstępne starania nad umieszczeniem periodyku w planie produkcyjnym Państwowego Wydawnictwa Naukowego w Warszawie.

Nadano mu nazwę „Rocznik Olsztyński”. Ustalono, że skład redakcyjny będzie szczupły, zapewniający sprawność i operatywność w działaniu oraz maksymalną oszczędność kosztów. Redaktorem naczelnym został Władysław Ogrodziński, wów-

czas kierownik Wydziału Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Zaczynając należy, że Muzeum Mazurskie podlegało wówczas bezpośrednio Ministerstwu Kultury i Sztuki i dopiero od 1 stycznia 1958 r. zostało organizacyjnie związane z Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w ramach zarządzeń decentralizacyjnych. Zastępcą został J. Antoniewicz, stale zamieszkały w Warszawie, co ułatwiało mu dopilnowanie druku oraz załatwianie w stolicy rozmaitych formalności, zwłaszcza w początkowym okresie. Rola sekretarza redakcji przypada Hieronimowi Skurpskiemu, jako dyrektorowi instytucji wydającej i finansującej periodyk, posiadającej personel administracyjny. Na wniosek Muzeum do zespołu redakcyjnego, od tomu II, dokooptowano Władysława Chojnackiego, znakomitego znawcę historycznych zagadnień mazurskich, związanego od lat z Muzeum i regionem.

Uznano za niezbędne i konieczne utworzenie Rady Naukowej, złożonej z wybitnych specjalistów — naukowców różnych dziedzin, nawiązujących do problematyki muzealnej, doskonale obeznanych z zagadnieniami regionu. W skład Rady weszli profesorowie: Włodzimierz Antoniewicz, Józef Borowik, Gwido Chmarzyński, Tadeusz Cieślak, Stanisław Herbst, Bogusław Leśnodorski, Ksawery Piwocki, Stanisław Zajączkowski, Maria Znamierowska-Prüfferowa.

Zespół redakcyjny zakładał od początku, że „Rocznik Olsztyński” będzie uzupełniał problematykę publikowaną przez „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nie stanowiąc dlań „konkurencji”. Założenie to wyraziło się w programie i treści początkowych tomów „Rocznika”. Czyniono nawet starania o nawiązanie ścisłej współpracy pomiędzy obu periodykami, w czym walenie pomagał prof. Tadeusz Cieślak, związany z obu redakcjami.

Założenia programowe, jak też treść pojedynczych tomów „Rocznika” omawiano szczegółowo na kolegiach redakcyjnych. Dla niektórych zagadnień ustalono długofalowy plan tematyczny, a więc prezentowanie zagadnienia w sposób ciągły, na przestrzeni kilku lat. Odnosiło się to m.in. do opracowań dotyczących oficyn wydawniczych na Warmii i Mazurach, czy materiałów o warmińskim kompozytorze, Felksie Nowowiejskim.

Przyjęto schemat konstrukcyjny i programowy „Rocznika” stosowany dla periodycznych wydawnictw naukowych (rozprawy, materiały, miscellanea, dyskusje, recenzje oraz kroniki). Od początku zastosowano dwujęzyczne streszczenia artykułów. Objętość poszczególnych działów uzależniano od uzyskania materiałów, które zdobywało całe kolegium redakcyjne, wielokrotnie wykorzystując do tego celu członków Rady Naukowej. Docierano do badaczy krajowych, a nawet w pewnych przypadkach również zagranicznych, posiadających na swym warsztacie naukowym problematykę regionalną. Dużą wagę przywiązywano do bezpośrednich kontaktów osobistych i korespondencyjnych, do funkcji inspirowania tematyki naukowej, niezbędnej w realizacji programu „Rocznika Olsztyńskiego”. Usiłowano podejmować zagadnienia mało znane oraz ukazujące region w nowym naświetleniu. Duże znaczenie przykładano nie tylko do treści artykułu, do poziomu oraz opracowania edytorskiego, ale również do szaty graficznej „Rocznika”. Stąd wyłoniła się trwała oprawa oraz obwoluta. W rezultacie ogromnego wysiłku, przeważnie świadczonego na zasadzie pracy społecznej, szczytowego w istocie kolegium redakcyjnego, przy maksymalnej oszczędności budżetowej (całość kosztów wyniosła ok. 70 tysięcy zł) ukazał się w 1958 r. I tom „Rocznika Olsztyńskiego”, uzyskując wysoką ocenę władz oraz kół naukowych krajowych i zagranicznych.

Wydawano również kilkunastoletni prospekt reklamowy, rozsyłany do księgarń oraz do placówek naukowych w kraju i za granicą. Dzięki podjętej i systematycznie prowadzonej wymianie, za pośrednictwem „Rocznika”, biblioteka muzealna pokaźnie zasiłowała swe zasoby⁵⁰.

*

Niniejsze opracowanie przedstawia kilkunastoletni rozdział z dziejów olsztyńskiej placówki muzealnej. Omawia on trudny okres jej wykluwania, tworzenia oraz

⁵⁰ Por. szczegółowo o „Roczniku Olsztyńskim” T. Swat, *Dziesięć tomów „Rocznika Olsztyńskiego”*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1972, nr 1, ss. 189—199.

kształtowania, tudzież przysposabiania się do coraz bardziej złożonych, a zarazem różnorodnych zadań w służbie społecznej lat 1945—1958. Charakteryzował się on niebывwałymi trudnościami kadrowymi i finansowymi, w jakich borykało się wtedy całe województwo olsztyńskie oraz cały kraj. Był to czas tworzenia tradycji regionalnej, okres kształtowania się środowiska humanistycznego w Olsztynie od samych podstaw, wśród integrującego się społeczeństwa na odzyskanym obszarze Mazur i Warmii. Stanowi ponadto stosunkowo wyraźny rozdział, określony przede wszystkim ramami organizacyjnymi z Ministerstwem Kultury i Sztuki (Naczelną Dyrekcją Muzeów i Ochrony Zabytków), i to zarówno pod względem finansowym, jak i programowym, z wyjątkiem początkowego okresu luźnej zresztą łączności z Wydziałem Kultury i Sztuki. Zależność od centrali resortu została osłabiona w ramach tak zwanej decentralizacji z dniem 1 stycznia 1958 roku.

Być może w niniejszym szkicu zbyt wielką uwagę nakierowano na wydarzenia, na fakty, bez szerszej analizy okoliczności, w jakich tworzyła się placówka oraz jej zaplecze. Wydaje się jednak, że tamten okres — to właśnie tworzenie zasadniczych zrzębów instytucjonalnych, w którym stopniowo i gruntownie wnoszono „ściany działowe” i przysposabiano się do organizowania „wyposażenia”, zresztą podstawowego gmachu dla kultury olsztyńskiej. W tamtych latach bowiem Muzeum Mazurskie w Olsztynie — obok Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego (Instytut Mazurski) oraz Wojewódzkiego Archiwum Państwowego — stanowiło najpoważniejszą placówkę humanistyczną, podejmującą odpowiedzialne i niełatwe badania nad polską kulturą regionu Mazur i Warmii. Działalność ta przyczyniała się nie tylko do prezentacji regionalnego dorobku historycznego i kulturalnego, ale również do integracji z kulturą ogólnopolską. Stwarzała realne i przemyślane możliwości do poszerzenia wiedzy o zagadnieniach województwa olsztyńskiego, mimo ogromnego braku specjalistów i miłośników. Stąd też w rezultacie uzyskaliśmy wielokrotnie zabiegającą się działalność wymienionych placówek w tamtych jakże niełatwych, a często i skomplikowanych latach.

